

UNIVERZITA PARDUBICE  
FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2010

Kateřina Brynychová

Univerzita Pardubice  
Fakulta filozofická

Motiv poustevníka a obraz poustevnictví ve výtvarné a slovesné  
kultuře 17.- 19. století

Kateřina Brynychová

Bakalářská práce  
2010

Univerzita Pardubice  
Fakulta filozofická  
Akademický rok: 2009/2010

## ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Kateřina BRYNYCHOVÁ**  
Studijní program: **B7105 Historické vědy**  
Studijní obor: **Historicko-literární studia**  
Název tématu: **Motiv poustevníka a obraz poustevnictví ve výtvarné a slovesné kultuře 17.-19.století**  
Zadávající katedra: **Katedra historických věd**

### Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce bude věnována motivu poustevníka a poustevnického života ve výtvarných památkách a slovesných dílech českého baroka a romantismu. Zpracovatelka se pokusí analyzovat jakými ikonografickými proměnami sledované téma a jeho umělecká recepce prošly v průběhu 17.-19.století a zaměří svoji pozornost na tradiční motivy, které námět poustevníka v uměleckém ztvárnění ustáleně charakterizují (askeze, kajícínost, odvrácení od společnosti, kontemplativní život v lůnu divoké přírody ad.) V dalších částech práce se pak na vybraných příkladech pokusí zkomparovat reflexi poustevnické motiviky v dobových literárních a výtvarných památkách.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

PREISS, Pavel. Boje s dvouhlavou saní. František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách. Praha 1981. ROYT, Jan. O poustevnictví. Zrození poustevnictví na Východě a jeho rozšíření do Evropy. In: Sv.Vintřř, sv.Prokop a poustevnictví v Čechách. Muzeum Šumavy Sušice - Národní galerie v Praze. Praha 1995. ŠUBRT, Jiří (ed.). Legendy o poustevnících: vitae eremitarum. Praha 2002. ISBN 80-7298-050-5 LE GOFF, Jacques. Les a poušť v imaginaci středověkého Západu. In: Středověká imaginace. Praha 1998. ISBN 80-7203-074-4

Vedoucí bakalářské práce:

**Mgr. Pavel Panoch, Ph.D.**  
Katedra historických věd

Datum zadání bakalářské práce:

**30. dubna 2009**

Termín odevzdání bakalářské práce:

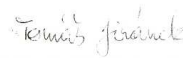
**31. března 2010**



prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.



doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2009

## **Prohlášení**

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a také s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Lysé nad Labem dne 25. 6. 2010

Kateřina Brynychová

Mé poděkování je určeno pro Mgr. Pavla Panocha, Ph.D a PhDr. Iva Říhu za jejich odborné rady a připomínky při psaní bakalářské práce. Dále rodině a přátelům za obrovskou podporu nejen při psaní, ale po celou dobu mého studia.

## **Anotace**

Tato práce bude věnována historii poustevnictví a motivu poustevníka v literatuře 17.-19. století. První část se věnuje vzniku poustevnictví, jeho vývoji a hlavním představitelům. Druhá je zaměřena především na motivy spjaté s postavou a životem poustevníka ve vybraných dílech období baroka a romantismu.

## **Klíčová slova**

baroko, romantismus, poustevnictví, kontemplace, askeze

## **Title**

Hermit Motive and the Image of Eremitism in Czech Visual and Literature Culture in the 17.-19. Centuries.

## **Annotation**

The bachelor thesis is focused on History of Eremitism and Hermit Motive in Czech Literature in the 17.-19. centuries. First part of this thesis is focused on the History of Eremitism, his genesis and main representatives. Second part of this thesis is first of all focused on motive of Eremitism and Hermit's living in choosen literature of baroque and romanticism.

## **Keywords**

baroque, romanticism, eremitism, contemplation, asceticism

## OBSAH

<b>1. ÚVOD .....</b>	<b>1</b>
<b>2. ZROD POUSTEVNICTVÍ A JEHO STŘEDOVĚKÁ EVROPSKÁ TRADICE.....</b>	<b>3</b>
2. 1 Počátky poustevnictví .....	3
2. 1. 1 Svatý Pavel Thébský .....	5
2. 1. 2 Svatý Antonín Veliký.....	6
<b>3. ROZKVĚT POUSTEVNICTVÍ V ČESKÉM BAROKU.....</b>	<b>7</b>
3. 1 František Antonín Špork, mecenáš poustevnictví.....	11
<b>4. NEJVÝZNAMNĚJŠÍ ČEŠTÍ POUSTEVNÍCI .....</b>	<b>16</b>
4. 1 Svatý Ivan, první český poustevník.....	16
4. 2 Svatoivanské legendy .....	16
4. 2. 1 Staroslověnská legenda .....	16
4. 2. 2 Kapitulní legenda .....	17
4. 2. 3 Hájkova legenda.....	19
4. 3 Rozkvět kultu svatého Ivana .....	20
4. 4 Svatý prokop, první opat Sázavského kláštera.....	21
4. 4. 1 Svatoprokopské legendy .....	21
<b>5. MOTIV POUSTEVNÍKA VE VYBRANÝCH DÍLECH ČESKÉHO BAROKA.....</b>	<b>23</b>
<b>A ROMANTISMU .....</b>	<b>23</b>
5. 1 Česká literatura v období baroka.....	23
<b>5. 2 ŽIVOT SVATÉHO IVANA V KONTEXTU OBDOBÍ BAROKA .....</b>	<b>28</b>
5. 2. 1 Prosba místo úvodu .....	28
5. 2. 2 Hospoda svatoivanská.....	29
5. 3 MOTIVY SPJATÉ S POSTAVOU A ŽIVOTEM BRIDELOVA POUSTEVNÍK, SVATÉHO IVANA .....	30
5. 3. 1 NÁBOŽENSKÉ MOTIVY .....	30
5. 3. 2 MOTIVY SOCIÁLNÍ .....	34
5. 4 OD BAROKA K ROMANTISMU .....	35
5. 4. 1 Česká literatura v období romantismu .....	38
5. 5 POUSTEVNICTVÍ VE VYBRANÝCH DÍLECH 19. STOLETÍ.....	43
5. 6 MOTIVY SPJATÉ S POSTAVOU A ŽIVOTEM POUSTEVNÍKA V TVORBĚ KARLA HYNKA MÁCHY.....	44
5. 6. 1 NÁBOŽENSKÉ MOTIVY .....	44
5. 6. 2 PŘÍRODNÍ MOTIVY .....	44
5. 7. MOTIVY SPJATÉ S POSTAVOU A ŽIVOTEM POUSTEVNÍKA V DÍLE KARLA JAROMÍRA ERBENA .....	47
5. 7. 1 MOTIVY NÁBOŽENSKÉ .....	47
5. 7. 2 MOTIVY PŘÍRODNÍ.....	48
5. 8 POUSTEVNÍKOVO OBYDLÍ JAKO MÍSTO S TAJEMSTVÍM.....	50
<b>6. ZÁVĚR.....</b>	<b>51</b>
<b>7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY .....</b>	<b>57</b>



## 1. ÚVOD

Za téma své bakalářské práce jsem si zvolila *Motiv poustevníka a obraz poustevnictví ve výtvarné a slovesné kultuře 17. – 19. století*.

Každý z nás si při slově „poustevník“ vybaví něco jiného. V nejčastějším případě uslyšíte jméno poustevníka *Školastika* z Drdovy pohádky *Hrátky s čertem*, který velmi rád pojídal sušené kobylinky. Někteří vidí v poustevníkovi staříčkého, shrbeného, zbožného muže v dlouhém hábitu, který rozjímá v tichém a klidném prostředí lesní poustevny, jiní si poustevníka zase představují jako starého, osamělého, věčně zamračeného starce podivína. Na první pohled působí život poustevníka značně zjednodušeně. Málokdo si však uvědomuje, že se pod tímto povrchem skrývá tvrdý život, plný odříkání, sebekázně a modliteb.

Kde vlastně poustevnictví vzniklo? Jak se rozvíjelo? Kdo patřil mezi významné české a světové představitele poustevnictví a jakým způsobem ztvárnili postavu poustevníka vybraní čeští barokní a romantičtí spisovatelé? Na tyto a další otázky se budu snažit odpovědět ve své bakalářské práci, kterou rozdělím na dvě části. Historickou (základní), která bude koncipována jako podklad pro ústřední a nejdůležitější část mé práce, tedy motivu poustevníka ve vybraných dílech českého baroka a romantismu.

V historické části práce budu vycházet především z odborné literatury, například z prací Marie Vojtíškové, Jana Royta, Pavla Preisse a dalších autorů, kteří se tématem poustevnictví zabývají. V jednotlivých kapitolách bych chtěla objasnit vznik a vývoj poustevnictví ve světě, rozkvět poustevnictví v Čechách od baroka po romantismus, zmínit některé vybrané světové i české představitele poustevnictví a zároveň poukázat na to, jakým způsobem ovlivňoval fenomén poustevnictví českou kulturu, která bude zastoupena kapitolou o významném a zároveň největším obdivovateli barokního poustevnictví, hraběti F. A. Šporkovi, jež dal podnět ke vzniku mnoha poustevnických staveb a zároveň nechal vyniknout umění sochaře Matyáše Bernarda Brauna.

Stěžejní částí mé bakalářské práce bude rozbor vybraných literárních děl, pocházejících z období baroka a romantismu. Jmenovitě jde o rozsáhlé dílo Bedřicha Bridela, *Život svatého Ivana, prvního v Čechách poustevníka*, básně *Poutník*, *Poustevník a Svatý Ivan* od Karla Hynka Máchy a baladu *Záhořovo lože*, Karla Jaromíra Erbena. I v tomto případě půjde o dvě části, kdy jak barokní, tak romantická pasáž, bude uvedena vstupním exkurzem do vývoje české literatury příslušného období.

Obě části práce, budou rozděleny na jednotlivé podkapitoly. V nich se zaměřím na konkrétní motivy, které jsou spjaté s postavou a životem poustevníka, ve vybraných literárních dílech výše zmiňovaných autorů.

Cílem mé práce bude zjistit, jakými proměnami prošlo umělecké ztvárnění poustevníka v literatuře v období 17.-19. století.

## 2. ZROD POUSTEVNICTVÍ A JEHO STŘEDOVĚKÁ EVROPSKÁ TRADICE

### 2. 1 Počátky poustevnictví

Poustevnictví je způsob zbožného života, který se objevuje v mnoha náboženstvích (př. judaismus, křesťanství, islám<sup>1</sup>). Jeho kořeny leží v Indii, kde se hlava bráhmanské rodiny ve stáří odebrala do ústraní a žila v lese jako poustevník.<sup>2</sup> Samotný vznik poustevnictví je datován do období 2. poloviny 3. století po Kristu. V Egyptě působilo křesťanské asketické<sup>3</sup> hnutí, které přimělo první muže, ale i ženy, aby volili život v ústraní a odešli do pouště, kde měli žít v co nejtěsnějším sepětí s Bohem a jeho jménem překonávat tamější demony.<sup>4</sup> Poušť byla místem odvrácení se od světa a bloudění.<sup>5</sup> Stala se hodnotovým protikladem města, místem předurčeným k vykonání náboženské zkoušky.<sup>6</sup> V evropském prostředí poušť zastupoval les.<sup>7</sup>

Návody na život v osamění přinesli již někteří antičtí filozofové, například pythagorejci (př. Pythagoras), či stoikové (př. Diogenes). Další příklady nalezneme v Bibli. Jedná se o proroky Eliáše a Elizea, kteří žili v odloučení na hoře Karmel a Ježíše, jež se čtyřicet dní a nocí postil na poušti, přičemž byl krutě sužován ďáblem.<sup>8</sup> Otcem poustevníků se stal sv. Jan Křtitel (1. století n.l.<sup>9</sup>), matkou poustevnic sv. Marie Magdalena<sup>10</sup> (1. století<sup>11</sup>). Ve 3. století pak nebylo odloučení od společnosti nic neobvyklého. Jednotlivci či skupiny lidí odcházeli do ústraní kvůli daňovým útiskům, vyhnutí se trestu, či tíživým sociálním podmínkám.<sup>12</sup>

Poustevníkem tedy rozumíme člověka – mnicha, který žije v naprosté odloučenosti od lidské společnosti a plně se oddává kontemplaci<sup>13</sup> a modlitbám.<sup>14</sup>

<sup>1</sup> GOFF LE, Jacques, *Středověká imaginace*. Praha, 1998. S. 60. ISBN 80-7203-074-4.

<sup>2</sup> *Universum: Všeobecná encyklopedie*. Díl VII. Praha, 2001. S. 449. ISBN 80-207-1069-8.

<sup>3</sup> Askeze je náboženský nácvik odříkání a sebeovládání, jehož cílem je kultická čistota (př. zřeknutí se některých pokrmů či sexuálního styku), sjednocení vůle s božstvem (zánik egoistického chtění), získání moci vyššího stupně. In *Universum: Všeobecná encyklopedie*. Díl I. Praha, 2000. S. 312. ISBN 80-207-1061-2

<sup>4</sup> KOŠŤÁL, Pavel. Poustevnictví na Blanensku. In *Sborník muzea Blansko*. Blansko, 2001. S. 20.

<sup>5</sup> GOFF LE, Jacques, *Středověká imaginace*. Praha, 1998. S. 61. ISBN 80-7203-074-4.

<sup>6</sup> Tamtéž. S. 60.

<sup>7</sup> Tamtéž. S. 65.

<sup>8</sup> ROYT, Jan. O poustevnictví: Zrození poustevnictví na Východě a jeho rozšíření do Evropy. In *Sv. Vintíř, sv. Prokop a poustevnictví v Čechách*. Muzeum Šumavy Sušice – Národní galerie v Praze, 1995. S. 13.

<sup>9</sup> HEYDUK, Josef. *Svatí církevního roku*. Praha, 2001. S. 99. ISBN 80-7021-385-X

<sup>10</sup> ROYT, Jan. O poustevnictví: Zrození poustevnictví na Východě a jeho rozšíření do Evropy. In *Sv. Vintíř, sv. Prokop a poustevnictví v Čechách*. Muzeum Šumavy Sušice – Národní galerie v Praze, 1995. S. 13-14.

<sup>11</sup> HEYDUK, Josef. *Svatí církevního roku*. Praha, 2001. S. 120. ISBN 80-7021-385-X

<sup>12</sup> ŠUBRT, Jiří (ed). Jeroným. *Legendy o poustevnících: Vitae eremitarum*. Praha, 2002. S. 16. ISBN 80-7298-050-5.

<sup>13</sup> Slovo kontempace pochází z lat. slova uvažování rozjímání. Je to metoda nábožensko – duchovního poznání. In *Universum: Všeobecná encyklopedie*. Díl V. Praha, 2000. S. 97. ISBN 80-207-1067-1.

<sup>14</sup> *Universum: Všeobecná encyklopedie*. Díl VII. Praha, 2001. S. 450. ISBN 80-207-1069-8.

Příbytkem poustevníka byla kamenná jeskyně<sup>15</sup> či chatrč, kterou si sám postavil. Živil se obděláváním půdy<sup>16</sup>, ručními pracemi (př. pletení košíků, popřípadě pomocí almužen.<sup>17</sup>

Nejstarší anachoreté<sup>18</sup> žili v Palestině, Sýrii a Egyptě. Zakladateli a otci poustevnictví se stali sv. Pavel Thébaský (228-341) a sv. Antonín Veliký (251-356). Velmi přísným životem žila skupina kajcníků zvaných stylité nebo také „sloupovníci“, jejichž hlavním představitelem byl sv. Simeon (420-?). Název společenství stylitů byl odvozen od způsobu života, který trávili na hlavici sloupu.<sup>19</sup>

Ve 4. století se rozšířilo klášterní hnutí, jehož původcem je sv. Pachomius (292-346<sup>20</sup>). Pachomius sloužil v římské armádě. Poté, co se obrátil na víru, žil jako poustevník, ale tento způsob života ho příliš nenaplňoval. Rozhodl se založit společenství mnichů, které by se řídilo předepsanými pravidly.<sup>21</sup> Na základě tohoto rozhodnutí vznikl v Thébách první klášter sdružující mnichy, kteří se řídili řeholí sepsanou samotným Pachomiem.<sup>22</sup> Střed kláštera tvořil kostel, jídelna, nemocnice a budovy pro hosty. Okolo tohoto komplexu se nacházely příbytky mnichů, kteří společně žili, v nevelkých skupinkách.<sup>23</sup> Pachomius potlačoval sebemenší projevy individualismu. Kládl důraz na přísnou morálku, proto měl každý z mnichů svůj pevně stanovený denní režim. Další prioritou pro život v klášterním společenství se stala manuální práce, která sloužila k potlačování tělesných žádostí.<sup>24</sup> Pachomiovy kláštery připomínaly svým rozložením legionářský tábor, což bylo zřejmě zapříčiněno vojenskou minulostí zakladatele.<sup>25</sup> Zakládání prvních klášterů dalo vzniknout i prvním řeholím. Na východě dosáhla vysokého významu řehole sv. Basila (330-379<sup>26</sup>), na západě

---

<sup>15</sup> KOŠTÁL, Pavel. Poustevnictví na Blanensku. In *Sborník muzea Blansko*. Blansko, 2001. S. 20.

<sup>16</sup> GOFF, LE, Jacques. *Středověká imaginace*. Praha, 1998. S. 71. ISBN 80-7203-074-4.

<sup>17</sup> KOŠTÁL, Pavel. Poustevnictví na Blanensku. In *Sborník muzea Blansko*. Blansko, 2001. S. 20.

<sup>18</sup> Anachoréty jsou nazýváni poustevníci, skrývající se v době pronásledování křesťanů (2.-3.stol. po. Kr.) v pustinách. Žili v jeskyních dodržovali přísný půst, modlili se a bojovali proti své „smyslnosti“. In *Ottův slovník naučný*. Díl 2. Praha 1889. S. 232.

<sup>19</sup> ROYT, Jan. O poustevnictví: Zrození poustevnictví na Východě a jeho rozšíření do Evropy. In *Sv. Vintíř, sv. Prokop a poustevnictví v Čechách*. Muzeum Šumavy Sušice – Národní galerie v Praze, 1995. S. 15.

<sup>20</sup> ŠUBRT, Jiří (ed). Jeroným. *Legendy o poustevnících: Vitae eremitarum*. Praha, 2002. S. 19. ISBN 80-7298-050-5

<sup>21</sup> ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha, 2002. S. 19. ISBN 80-7021-569-0.

<sup>22</sup> ROYT, Jan. O poustevnictví: Zrození poustevnictví na Východě a jeho rozšíření do Evropy. In *Sv. Vintíř, sv. Prokop a poustevnictví v Čechách*. Muzeum Šumavy Sušice – Národní galerie v Praze, 1995. S. 16.

<sup>23</sup> ŠUBRT, Jiří (ed). Jeroným. *Legendy o poustevnících: Vitae eremitarum*. Praha, 2002. S. 19. ISBN 80-7298-050-5

<sup>24</sup> Tamtéž. S. 20

<sup>25</sup> Tamtéž. S. 19.

<sup>26</sup> HEYDUK, Josef. *Svatí církevního roku*. Praha, 2001. S. 9. ISBN 80-7021-385-X

sv. Benedikta (480-547<sup>27</sup>). Poustevnictví se tedy do jisté míry od mnišství, jehož znakem bylo dodržování klášterních pravidel a pospolitý život, oddělilo.<sup>28</sup> Poustevnictví svůj význam neztratilo ani po vzniku klášterních komunit. Mniši, kteří prošli s pomocí svých bratří výcvikem zaměřeným na život v osamění, často odcházeli se svolením svého představeného z klášterů a stali se poustevníky.<sup>29</sup>

### 2. 1. 1 Svatý Pavel Thébický

*Život svatého Pavla, prvního poustevníka* byl sepsán mezi roky 374-379<sup>30</sup> církevním otcem sv. Jeronýmem.<sup>31</sup> Jde o Jeronýmovu první hagiografickou legendu, která byla napsána za účelem zpochybnit prvenství sv. Antonína na poli poustevnictví a dokázat, že prvním poustevníkem nebyl sv. Antonín, ale právě sv. Pavel. Z tohoto důvodu je dílo mnohdy označováno jako polemika s dílem Athanasiovým. Častěji však převládá názor, že jde o pouhé rozšíření Antonínova životopisu, do nějž jsou vsunuty nové poznatky týkající se počátků Pavlovy poustevnické kariéry.<sup>32</sup> Sv. Pavel se narodil roku 228.<sup>33</sup> Mládí prožil v dolní Thebaidě<sup>34</sup> se svou sestrou a jejím manželem, který ho v době pronásledování křesťanů (polovina 3. století<sup>35</sup>) odmítl skrývat. Pavel byl nucen opustit dům a utéct do pustiny. V jejím nitru objevil jeskyni, ve které se usadil a zůstal v ní do konce svého života.<sup>36</sup> Zemřel roku 341<sup>37</sup>, krátce poté, co jej v poušti objevil sv. Antonín. Podle Jeronýmovy legendy se z pouště vynořili dva lvi, kteří vyhrabali hrob. Antonín zahalil Pavlovo mrtvé tělo do pláště, který mu daroval biskup Athanasios, a pohřbil jej do přichystaného hrobu.<sup>38</sup> O Velikonocích a svatodušních svátcích si Antonín na znamení úcty oblékal Pavlovu tuniku, upletenou z palmových listů.<sup>39</sup>

<sup>27</sup> HEYDUK, Josef. *Svatí církevního roku*. Praha, 2001. S. 113. ISBN 80-7021-385-X

<sup>28</sup> KOŠTÁL, Pavel. Poustevnictví na Blanensku. In *Sborník muzea Blansko*. Blansko, 2001. S. 20.

<sup>29</sup> Tamtéž. S. 21.

<sup>30</sup> GOFF, LE, Jacques. *Středověká imaginace*. Praha, 1998. S. 62. ISBN 80-7203-074-4.

<sup>31</sup> Sv. Jeroným (347-420), vlastním jménem Eusebius Sofronius Hieronymus, si v mládí vyzkoušel způsob života poustevníků, žijících v syrské poušti Chalkis. Byl znám nejen svou vzdělaností (rétorická studia v Říme, znalost několika jazyků – latina, hebrejšтина, řečtina), ale také jako překladatel Bible a tvůrce exegetických spisů. In ŠUBRT, Jiří. Jeroným. *Legendy o poustevnících: Vitae eremitarum*. Praha, 2002. ISBN 80-7298-050-5.

<sup>32</sup> Tamtéž. S. 34-35.

<sup>33</sup> ROYT, Jan. O poustevnictví: Zrození poustevnictví na Východě a jeho rozšíření do Evropy. In *Sv. Vintíř, sv. Prokop a poustevnictví v Čechách*. Muzeum Šumavy Sušice – Národní galerie v Praze, 1995. S. 15.

<sup>34</sup> Oblast horního Egypta s ústředním městem Théby. In ŠUBRT, Jiří (ed). Jeroným. *Legendy o poustevnících: Vitae eremitarum*. Praha, 2002. S. 47. ISBN 80-7298-050-5.

<sup>35</sup> ŠUBRT, Jiří. Jeroným. *Legendy o poustevnících: Vitae eremitarum*. Praha, 2002. S. 44. ISBN 80-7298-050-5.

<sup>36</sup> Tamtéž. S. 49.

<sup>37</sup> ROYT, Jan. O poustevnictví: Zrození poustevnictví na Východě a jeho rozšíření do Evropy. In *Sv. Vintíř, sv. Prokop a poustevnictví v Čechách*. Muzeum Šumavy Sušice – Národní galerie v Praze, 1995. S. 15.

<sup>38</sup> ŠUBRT, Jiří. Jeroným. *Legendy o poustevnících: Vitae eremitarum*. Praha, 2002. S. 61. ISBN 80-7298-050-5.

<sup>39</sup> Tamtéž. S. 63.

## 2. 1. 2 Svatý Antonín Veliký

Legenda o sv. Antonínovi vznikla nedlouho po poustevníkově smrti, tedy roku 356.<sup>40</sup> Jejím autorem je alexandrijský biskup Athanasios (295-373<sup>41</sup>). Dílo mělo pravděpodobně sloužit jako názorný příklad asketického života pro nově vznikající mnišská společenství.<sup>42</sup> Svatý Antonín se narodil roku 251.<sup>43</sup> do urozené egyptské rodiny. Na život poustevníka se připravoval již od dětství, kdy se odmítal učit číst a psát, aby nepřišel do kontaktu s ostatními dětmi.<sup>44</sup> Evangelium, které po smrti svých rodičů vylechl v kostele, ho přimělo vzdát se veškerého majetku. Část peněz věnoval chudým, část na sestřina studia. Poté se rozhodl odejít do ústraní, avšak trvalo dlouho, než v poušti našel vhodné místo pro celodenní rozjímání a modlitby.<sup>45</sup> Nakonec se usadil v polorozpadlé chatrči, zajistil si zásobu chleba na půl roku a zatarasil vchod. Kromě chleba, který přijímal každého půl roku, ven nevycházel a zároveň nepřijímal žádné návštěvy. Na tomto místě se celých dvacet let neustále modlil, pilně cvičil v askezi a životu v osamění.<sup>46</sup> Jeho úsilí o vnitřní dokonalost však bylo provázáno množstvím ďáblových léček. Antonín však díky své pevné víře všechny překonal.<sup>47</sup> Po dvaceti letech svou skryš opustil a odešel ještě hlouběji do pouště. Usadil se na vysoké hoře a z darované pšenice vypěstoval obilí, díky čemuž si zajistil obživu.<sup>48</sup> Sv. Antonín si vážil církevních zákonů, každému byl ochoten pomoci. Avšak vyvaroval se rozhovorů a přátelství s kacíři.<sup>49</sup> S jeho jménem bylo spojeno i mnoho léčitelských zázraků, které uskutečňoval za pomoci modliteb a vzývání Krista.<sup>50</sup>

Poustevník Antonín zemřel roku 356 po několika měsících vážné nemoci. Jeho tělo bylo pochováno dvěma učedníky, kteří se světcí před jeho smrtí zavázali slibem, že místo, na které jeho tělo uloží, nebude nikdy nikomu prozrazeno.<sup>51</sup>

---

<sup>40</sup> PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlahovou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha, 1981. S. 185.

<sup>41</sup> ŠUBRT, Jiří. Jeroným. *Legendy o poustevnících: Vitae eremitarum*. Praha, 2002. S. 56. ISBN 80-7298-050-5.

<sup>42</sup> Tamtéž. S. 36.

<sup>43</sup> ROYT, Jan. O poustevnictví: Zrození poustevnictví na Východě a jeho rozšíření do Evropy. In *Sv. Vintíř, sv. Prokop a poustevnictví v Čechách*. Muzeum Šumavy Sušice – Národní galerie v Praze, 1995. S. 15.

<sup>44</sup> AMBROS, Pavel (ed). *Atanáš: Život sv. Antonína Poustevníka*. Velehrad, 1996. S. 19. ISBN 80-901-957-5-X.

<sup>45</sup> Tamtéž. S. 20.

<sup>46</sup> Tamtéž. S. 29.

<sup>47</sup> Tamtéž. S. 22.

<sup>48</sup> Tamtéž. S. 57.

<sup>49</sup> Tamtéž. S. 71-72.

<sup>50</sup> Tamtéž. S. 82.

<sup>51</sup> Tamtéž. S. 86-87.

### 3. ROZKVĚT POUSTEVNICTVÍ V ČESKÉM BAROKU

V českých zemích má poustevnictví své kořeny již v začátcích křesťanství. Ze slovanských zemí přišli do Čech první poustevníci již v době Cyrila a Metoděje<sup>52</sup> a působili zde jako šířitelé křesťanství.<sup>53</sup>

V roce 1201 si nedaleko obce Police vystavěl chatrč poustevník Juřík, původně mnich rajhradského kláštera na Moravě.<sup>54</sup> Druhým poustevníkem se na tomto místě stal mnich Břevnovského kláštera z řádu benediktinů – Vitalis (popř. Vitališ). Žil ve vlastnoručně vybudované chýši a živil se lesními plody. Proslul zejména jako bylinkář a lékař.<sup>55</sup> Spolu s několika dalšími benediktiny vymýtil část lesa a na tomto místě postavil dřevěnou kapli ke cti Panny Marie. V polovině 13. století<sup>56</sup> tito benediktini pak položili základ k benediktinskému klášteru v Broumově.<sup>57</sup>

Ve 13. a 14. století bylo poustevnictví pro světské osoby určitou formou trestu za spáchání vraždy. Tyto osoby mohly svůj trest buď vykoupit (částka pak putovala rodině zavražděného), nebo se musely po vykonání poutě do svatých zemí (např. Řím, Jeruzalém) usadit v pustině. Pokud viník uloženou pouť nevykonal, byl ostatními lidmi zavrhován a musel se zdržovat pouze v lesích či na jiných pustých místech.<sup>58</sup> V období husitství<sup>59</sup> byli mniši žijící v kláštorech husity tvrdě pronásledováni, a to z důvodů náboženských, národnostních i mravních. Proti poustevníkům tímto způsobem vystupováno nebylo, protože platili za nástupce slovanského církevního obřadu. Proto v tomto období zůstala většina poustevníků zachována.

Druhá polovina 15. století přivedla do Čech řád pavlánů, kteří zakládali své poustevny nedaleko Brlohu a Nové Bystřice.<sup>60</sup> Poustevníci se objevují i v Jednotě bratrské.<sup>61</sup> Jde zejména o Matěje Kožešníka ze Žatce a Jana Zborníka.<sup>62</sup> Datum narození Matěje Kožešníka, řečeného Poustevníka, není známo. V roce 1508 přišel do Pošumaví a usadil se nedaleko

<sup>52</sup> Příchod bratrů Cyrila (původním jménem Konstantin) a Metoděje na Velkou Moravu je datován do roku 863. In LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. Praha, 2006. S. 12. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>53</sup> SVÁTEK, V. J. Poustevníci v Čechách. In *Obrazy z dějin českých*. Díl I. Praha, 1891. S. 271.

<sup>54</sup> Tamtéž. S. 273.

<sup>55</sup> TOMEK, V. V. *Ze života českých poustevníků*. Praha, 2007. S. 29. ISBN 978-7207-646-8.

<sup>56</sup> Tamtéž. S. 30.

<sup>57</sup> SVÁTEK, V. J. Poustevníci v Čechách. In *Obrazy z dějin českých*. Díl I. Praha, 1891. S. 273.

<sup>58</sup> Tamtéž. S. 274.

<sup>59</sup> Počátek husitské revoluce je kladen do období od 1. pražské defenestrace a smrti krále Václava IV (1419), po nástup krále Zikmunda Lucemburského v Čechách (1437). In *Universum: Všeobecná encyklopedie*. Díl III. Praha, 2000. S. 647. ISBN 80-207-1063-9.

<sup>60</sup> SVÁTEK, V. J. Poustevníci v Čechách. In *Obrazy z dějin českých*. Díl I. Praha, 1891. S. 275.

<sup>61</sup> Jednota bratrská byla založena roku 1457 v Kunvaldu v Čechách. Učení jednoty vychází z názorů Petra Chelčického. Bratři měli žít podle příkazů Bible v přísné mravní kázni, v dobrovolné chudobě a odmítat veřejné funkce. Činnost jednoty byla ukončena v roce 1620 a v Čechách znovu obnovena až v 19. století. In *Příruční slovník naučný* Díl II. Praha, 1963. S. 358.

<sup>62</sup> SVÁTEK, V. J. Poustevníci v Čechách. In *Obrazy z dějin českých*. Díl I. Praha, 1891. S. 277.

kostelíku sv. Vojtěcha na Lštění. Na tomto místě studoval tábořské traktáty, Bibli a kazatelství.<sup>63</sup> O jedenáct let později přenesl Matěj své učení do Prahy, kde si svými názory získal ohlas širokých vrstev obyvatelstva, především chudých lidí.<sup>64</sup> Matěj Poustevník vystupoval proti válkám, šlechtě utiskující nejchudší obyvatelstvo<sup>65</sup> a zároveň ostře kritizoval vzájemné poměry mezi kněžími a lidem, který se snažil oprostít od přísných kněžských ustanovení.<sup>66</sup> Mezi roky 1525 a 1526 byl za své názory v Praze vězněn.<sup>67</sup> Po svém propuštění (1526) odešel na Moravu, kde založil habrovanskou sektu, jejímž heslem bylo: „*Písmo svaté samo jestiž učitelkou a že netřeba duchovenstva.*“<sup>68</sup> Tato sekta však již ve třicátých letech zanikla. Po rozpadu společenství se Matěj Poustevník uchýlil do Boskovic, kde roku 1542 zemřel.<sup>69</sup> Jan Zborník, poustevník pocházející z Klatovska, se díky úctě, kterou u Jednoty bratrské získal, stal hlavou klatovského sboru. Od roku 1535 byl vězněn a propuštěn až o tři roky později.<sup>70</sup>

Po odeznění třicetileté války<sup>71</sup> se objevuje móda umělých poustevn (eremitáží), v jejichž zakládání si libovala šlechta.<sup>72</sup> První inspirací pro jejich vznik byly eremitáže, které se objevují již kolem roku 1500 v Itálii jako součást zahrad.<sup>73</sup> Byly zasazeny do ničím nerušených zákoutí a působily velmi prostě. Tyto stavby sloužily k odpočinku, požitku z klidu a samoty, posílení dojmů, meditacím, ale i zábavě. K jejich vnitřnímu vybavení patřily lavice, či sedátka. Zdi byly vyzdobeny obrázky svatých.<sup>74</sup> Za první eremitáž tohoto typu je považován Valdštejnův Libosad nedaleko Jičína. Roku 1627 dal Albrecht z Valdštejna<sup>75</sup>

---

<sup>63</sup> FLEGL, Michal. Jihočeské působení Matěje Poustevníka. *Jihočeský sborník historický* XXXV, 1966. S. 139.

<sup>64</sup> Tamtéž. S. 142.

<sup>65</sup> Tamtéž. S. 140.

<sup>66</sup> Tamtéž. S. 141

<sup>67</sup> Tamtéž. S. 139.

<sup>68</sup> SVÁTEK, V. J. Poustevníci v Čechách. In *Obrazy z dějin českých*. Díl I. Praha, 1891. S. 277.

<sup>69</sup> FLEGL, Michal. Jihočeské působení Matěje Poustevníka. *Jihočeský sborník historický* XXXV, 1966. S. 139.

<sup>70</sup> SVÁTEK, V. J. Poustevníci v Čechách. In *Obrazy z dějin českých*. Díl I. Praha, 1891. S. 277.

<sup>71</sup> Třicetiletá válka se odehrávala v letech 1618 – 1648. In *Universum: Všeobecná encyklopedie*. Díl VII. Praha, 2001. S. 600. ISBN 80-207-1071-X.

<sup>72</sup> VOJTÍŠKOVÁ, Marie. Poustevnictví v Českém baroku. In *Z českého ráje a Podkrkonoší VIII*. Bystrá nad Jizerou, 1995. S. 131.

<sup>73</sup> PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha, 1981. S. 107.

<sup>74</sup> Tamtéž. S. 108.

<sup>75</sup> Pennalosa byl s Bezdězem spojen jako vedoucí stavebního projektu Albrechta z Valdštejna, který se rozhodl postavit úpatí Bezdězu opatřiti pro benediktiny na španělský způsob. Inspirací pro tuto výstavbu byl španělský benediktinský klášter Montserrat. In VOJTÍŠKOVÁ, Marie. Poustevnictví v českém baroku. In *Z českého ráje a Podkrkonoší VIII*. Bystrá nad Jizerou, 1995. s. 133-134.



vybudovat kartuziánský klášter s kostelem Nanebevzetí Panny Marie. Za vlády císaře Josefa II<sup>76</sup> se tento komplex stal vojenským skladištěm a od 2. poloviny 19. století věznicí.<sup>77</sup>

Druhým typem eremitáží byly tzv. poustevnické hory<sup>78</sup> (např. Bezděz, hrad Sloup v Čechách). O jejich vznik se nepřímo zasadil Benedikt Pennalosa, první opat benediktinského kláštera v Emauzích v Praze, který přicestoval do habsburských zemí v roce 1627 v doprovodu budoucí manželky Ferdinanda III.<sup>79</sup>

Pískovcová skála hradu Sloup byla z podnětu hraběte Ferdinanda Hroznaty Kokořovce z Kokořova od roku 1680 přeměňována na pozoruhodný labyrint. Celá skála měla svým vzhledem upoutat pozornost návštěvníků, pro které tamní poustevníci připravovali pobožnosti. V nitru skály byla vytesána kaple,<sup>80</sup> kde na konci 17. století probíhaly mše a pobožnosti, jichž se spolu s poustevníky účastnil i jejich „šlechtický patron.“<sup>81</sup> Poustevníci žijící na Sloupu byli živeni vrchností prostřednictvím deputátu,<sup>82</sup> který se skládal z přídělů potravin, dřeva a piva. O nový oděv museli poustevníci požádat zvlášť.<sup>83</sup>

Prvními sloupskými poustevníky byli bratr Konstantin, jenž se na Sloupu usídlil roku 1690, a po něm jeho bratr Václav.<sup>84</sup> V roce 1719 se ve skalní cele usadil Jakub Borovanský († 1735). O rok později se spolu s druhým poustevníkem – Antonínem Františkem Höltzlem, truhlářem z Arnultovic, přestěhoval do prostého dřevěného domku s dvěma oddělenými pokoji a dvěma samostatnými vchody. Po sedmnácti letech života v poustevně, vytesané do pískovcové skály, dnes známé jako Samuelova jeskyně, přišel na Sloup roku 1735 poustevník Samuel Görner, výrobce optických čoček, brýlí a později zápalných zrcadel.<sup>85</sup> Osobnost Samuela Görnera dnes připomíná jeho dřevěná figurína v životní velikosti, která je umístěná na cimbuří hradu Sloup,<sup>86</sup> rozhlížející se dalekohledem po krajině. K úpravám

---

<sup>76</sup> Josef (1741-1790), pocházel z rodu Habsburků. Učinil četné pokrokové reformy, omezil moc katolické církve, zrušil kláštery, podporoval rozvoj světských škol ad. Roku 1781 vydal patent o zrušení nevolnictví a náboženské toleranci. In *Příruční slovník naučný*. Díl II. Praha, 1963. S. 396.

<sup>77</sup> VOJTÍŠKOVÁ, Marie. Poustevnictví v českém baroku. In *Z českého ráje a Podkrkonoší VIII*. Bystrá nad Jizerou, 1995. S. 131.

<sup>78</sup> Tamtéž. S. 133.

<sup>79</sup> Tamtéž. S. 133.

<sup>80</sup> Tamtéž. S. 135.

<sup>81</sup> Tamtéž. S. 136.

<sup>82</sup> Část mzdy, odváděná v naturáliích, nejčastěji ve formě potravin, užívání bytu (u zemědělských dělníků), nebo uhlí, dálkového topení (u horníků). In *Universum: Všeobecná encyklopedie*. Díl II. Praha, 2000. S. 356-357. ISBN 80-207-1062-0.

<sup>83</sup> GABRIEL, František – PODROUŽEK, Kamil – ZAHRADNÍK, Pavel. *Skalní sídlo u Sloupu*. Praha, 2001. S. 16. ISBN 80-86204-07-3.

<sup>84</sup> SVÁTEK, V. J. Poustevníci v Čechách. In *Obrazy z kulturních dějin českých*. Díl I. Praha, 1891. S. 283.

<sup>85</sup> GABRIEL, František – PODROUŽEK, Kamil – ZAHRADNÍK, Pavel. *Skalní sídlo u Sloupu*. Praha, 2001. S. 15 - 16. ISBN 80-86204-07-3.

<sup>86</sup> VOJTÍŠKOVÁ, Marie. Poustevnictví v českém baroku. In *Z českého ráje a Podkrkonoší VIII*. Bystrá nad Jizerou, 1995. S. 136.

hradu Sloup a přilehlého panství přispěl i rod Kinských, který ho spravoval od 1. poloviny 18. století<sup>87</sup> do 1. poloviny 20. století.<sup>88</sup> Tak například roku 1827 nechal Karel Kinský, upravit výzdobu uměle vytvořených jeskyní a zasadil do jednotlivých místností dřevěné figuríny poustevníků (např. modlící se poustevník, poustevník umírající na lůžku zhotoveném z mechu apod.).<sup>89</sup> V roce 1953 byl středověký hrad Sloup spolu se svými poustevnami prohlášen kulturní památkou.<sup>90</sup>

Posledním impulsem pro zrod poustevn byla potřeba některých jedinců oprostít se od klášterního společenství. V barokních Čechách se jednalo o terciářské členy řádu benediktinů, kapucínů, františkánů. Méně pak augustiniánů, pavlánů, popřípadě ivanitů.<sup>91</sup> Bratrstvo ivanitů vzniklo ke cti prvního českého poustevníka sv. Ivana. Příčinou bylo množství volně žijících poustevníků, kteří ve svých poustevnách nežili ctnostným životem a mnohdy přicházeli do sporu jak s církví, tak s obyčejnými lidmi. Pražský arcibiskup Ferdinand Khuenburk získal v roce 1725 povolení od císaře Karla VI. i papeže Klimenta XII. k sjednocení poustevníků v jednu organizaci. Řeholní pravidla bratrstva sepsal Dominik Antonín Stey.<sup>92</sup> Jejich platnost byla duchovní vrchností potvrzena dne 28. dubna 1732. Hábit členů řádu byl hřebíčkově hnědé barvy, se špičatou kápí a škapulířem, v pase přepásán bílým cingulem s růžencem. Poustevníci, kteří řeholi přijali, museli zároveň přijmout jméno jednoho ze svatých otců, vždy při sobě nosit křížek<sup>93</sup> a neopouštět jeskyni bez svolení vrchnosti. Poustevníci, kteří nařízení o sjednocení neuposlechli, mohli být ze své poustevny vyhoštěni. Náplní jejich života byla péče o poutní kostely a kaple (kostelníci, zvoníci, hrobaři), sběr almužen, či ruční práce.<sup>94</sup> V 18. století, kdy se lesní poustevníci ujali správy a ochrany kultovních památek, nechávala poustevny stavět především šlechta, která se zároveň starala o trvalý přísun obživy pro poustevníka. Většinou se jednalo o deputát, drobný peněžní obnos, či kousek pole, na kterém mohli pěstovat obilí. Kromě ochrany památek se poustevníci věnovali přírodnímu lékařství,<sup>95</sup> v době významných svátků pořádali v přírodě pobožnosti s kázáním a zpěvem, či si přivydělávali jako malíři, řezbáři, knihvazači

<sup>87</sup> GABRIEL, František – PODROUŽEK, Kamil – ZAHRADNÍK, Pavel. *Skalní sídlo u Sloupu*. Praha, 2001. S. 15. ISBN 80-86204-07-3.

<sup>88</sup> Tamtéž. S. 20.

<sup>89</sup> Tamtéž. S. 18.

<sup>90</sup> Tamtéž. S. 20.

<sup>91</sup> VOJTÍŠKOVÁ, Marie. Poustevnictví v českém baroku. In *Z českého ráje a Podkrkonoší VIII*. Bystrá nad Jizerou, 1995. S. 134.

<sup>92</sup> Dominik Antonín Stey byl měšťanem a učitelem v Jablonném (dnes Jablonci) In ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha, 2002. S. 103. ISBN 80-7021-569-0.

<sup>93</sup> Tamtéž. S. 103.

<sup>94</sup> Tamtéž. S. 104

<sup>95</sup> VOJTÍŠKOVÁ, Marie. Poustevnictví v českém baroku. In *Z českého ráje a Podkrkonoší VIII*. Bystrá nad Jizerou, 1995. S. 138.

apod.<sup>96</sup> Po nástupu císaře Josefa II<sup>97</sup> však instituce poustevníků začala zanikat. Dne 12. června 1782 vyšlo císařské nařízení, které předvolávalo všechny poustevníky k vrchnostenským úřadům v doprovodu příslušného faráře. Poustevnický oděv museli přetvořit na oděv světský a ostříhat si vousy. Zároveň s tímto nařízením byly zakázány poutě i hudba při nedělních bohoslužbách.<sup>98</sup> Tím došlo k úplnému zániku poustevnictví v Čechách. Devatenácté století uchovává poustevníka už jen jako postavu romantických literárních děl či divadelních her.<sup>99</sup>

### 3. 1 František Antonín Špork, mecenáš poustevnictví

Největším a zároveň nejštědřejším mecenášem poustevnictví byl v období baroka hrabě František Antonín Špork.

František Antonín Špork (1662 - 1738) byl synem generála Jana Šporka (1595<sup>100</sup>-1697) a Eleonory Marie, která pocházela z rodu meklenburských junckerů von Fineke (1640-1674<sup>101</sup>). Hrabě Špork dal na svém panství vzniknout řadě barokních staveb, od filozofických pavilonů po poustevny,<sup>102</sup> miloval vědy a zároveň umění, které velmi štědře podporoval.<sup>103</sup> S poustevnictvím souvisí hned několik šporkovských staveb. **Belvedér s kaplí sv. Jana Křtitele na vrchu Vysoká, panství Malešov;** Stavba probíhala v letech 1695 – 1697<sup>104</sup> a jejím výsledkem byla kombinace kaple, letohrádku a poustevny.<sup>105</sup> Kaple byla zasvěcena sv. Janu Křtiteli a vysvěcena dne 24. června 1697 svatovítským kanovníkem Tobiášem Beckerem. Na památku dal Špork razit medaile s tematikou kaple a událostí oněch let.<sup>106</sup> Roku 1698 založil hrabě Špork fundaci pro tři poustevníky. Mezi nimi měl být kněz jakéhokoliv řádu a jeden eklektik. O rok později byla eremitáž ustanovena věčným břemenem malešovského panství a zároveň prodána.<sup>107</sup> Po několikeré výměně majitelů připadl Belveder

<sup>96</sup> VOJTÍŠKOVÁ, Marie. Poustevnictví v českém baroku. In *Z českého ráje a Podkrkonoší VIII*. Bystrá nad Jizerou, 1995. S. 139.

<sup>97</sup> Josef II se narodil dne 13.3. 1741 a zemřel dne 20.2.1790. In *Universum: Všeobecná encyklopedie*. Praha, 2000. S. 412. ISBN 80-207-1066-3.

<sup>98</sup> VOJTÍŠKOVÁ, Marie. Poustevnictví v českém baroku. In *Z českého ráje a Podkrkonoší VIII*. Bystrá nad Jizerou, 1995. S. 142 – 143.

<sup>99</sup> Tamtéž, 104.

<sup>100</sup> Datum narození generála Jana Šporka není přesně známo. Nejčastěji je však přijímán rok 1595. In PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha, 1981. S. 14.

<sup>101</sup> HEINRICH, Benedikt. *Franz Anton Graf von Sporck: Zur kultur der Barockzeit in Böhmen*. Wien, 1923. S. 19n.

<sup>102</sup> KOŘÁN, Ivo. *Braunové*. Praha, 1999. S. 47. ISBN 80-85770-84-9.

<sup>103</sup> OTRUBA, František. *Paměti města Lysé n.L.* Lysá nad Labem, 1997. S. 43.

<sup>104</sup> KAŠE, Jirí. Panství Malešic, zámek Roztěž a kaple sv. Jana Křtitele na Vysoké: poznámky ke struktuře českého dominia. In *Zprávy památkové péče*. 1994, LIV, 1, S. 7.

<sup>105</sup> Tamtéž. S. 10.

<sup>106</sup> Tamtéž. S. 7.

<sup>107</sup> PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha, 1981. S. 107.

roku 1732 lyským augustiniánům.<sup>108</sup> **Eremitáž sv. Václava**; U železniční tratě směrem na Čelákovice byla roku 1696 postavena kaplička sv. Václava. Její vnitřek je zdoben reliéfem zobrazujícím světcovo zavraždění. Její autor není přesně znám, ale obecně se předpokládá, že šlo o některého z pražských Italů, pravděpodobně někoho z rodu Spazziů.<sup>109</sup> Do roku 1712 přibyli před kapli dva andělé. První z nich drží nad lucernou lebku ověšenou květy, a představuje tak smrt blaženou. Lebka druhého anděla je umístěna pod lucernou. Na své hlavě nese trnovou korunu jako symbol tíhy hříchu. V tomto případě jde o smrt žalostnou.<sup>110</sup> Po obou stranách kaple stály příbytky poustevníků, kteří pečovali o nevelkou zahradu, která se za ní rozkládala.<sup>111</sup> Do dnešní doby se dochovala pouze kaplička a andělé, stojící po jejím boku. Vše ostatní zcela zmizelo. **Poustečna sv. Františka Serafínského**; O vzhledu poustevny sv. Františka Serafínského se dochovalo velmi málo informací. Byla založena roku 1692. Uvnitř kaple se nacházel obraz Ukřižovaného s Pannou Marií a sv. Janem. V její blízkosti stával dvoupatrový domek, jehož spodní část byla určena pro služebnictvo a vrchní pro šlechtu. Stěny patra pro panstvo byly kompletně pokryty plátnem s malbami, které představovaly poustevníky ze Šporkovy doby. Plastická výzdoba poustevny není známá, avšak na základě hypotetických úvah jsou s touto eremitáží spojovány sochy dvě. První z nich pravděpodobně náležela přímo k eremitáži. Jde o sochu sv. Františka, jež je v současné době umístěna na zdi farního kostela v Lysé nad Labem, a sochu sv. Antonína, která stála při cestě k poustevně. Jde o nejstarší sochu umístěnou na zdi kostela v Lysé, v níž bylo rozpoznáno dílo Jana Brokofa<sup>112</sup> (1652-1718<sup>113</sup>). **Bonrepos**; „Ptačí hůrku“ nacházející se u vesnice Čihadlo nedaleko Lysé nad Labem získal Špork roku 1715. V tomto prostředí se rozhodl vybudovat místo určené pro požitky z klidu a meditací, Bonrepos.<sup>114</sup> Mezi letohrádkem a budovou pro družinu dal hrabě postavit kapli sv. Jeronýma, která byla vysvěcena roku 1716. Socha tohoto světce není v okolí kaple dokumentována, proto je za ni pokládána plastika sv. Jeronýma, dílo Matyáše Bernarda Brauna (1684-1738<sup>115</sup>), umístěná na zdi kostela

---

<sup>108</sup> KAŠE, Jiří. Panství Malešic, zámek Roztěž a kaple sv. Jana Křtitele na Vysoké: poznámky ke struktuře českého dominia. In *Zprávy památkové péče*. 1994, LIV, 1, S. 10.

<sup>109</sup> Kořán, Ivo. *Braunové*. Praha, 1995. S. 48. ISBN 80-85770-84-9.

<sup>110</sup> PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha, 1981. S. 111.

<sup>111</sup> Tamtéž. S. 111.

<sup>112</sup> Tamtéž. S. 114.

<sup>113</sup> *Universum: Všeobecná encyklopedie*. Praha, 2000. Díl I. S.675. ISBN 80-207-1061-2.

<sup>114</sup> PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha, 1981. S. 117.

<sup>115</sup> PILAŘ, Zdeněk. Vznik a historie Kuksu. In PROŠEK, Josef. *Kuks*. Praha, 1977. S. 19.

v Lysé.<sup>116</sup> Za obytnou částí Bonrepa dal Špork vzniknout budově ve tvaru pyramidy, která byla členěna na čtyři místnosti – předsíň, ložnici, modlitebnu a pracovnu. Do jeskyně, která byla umístěna pod pyramidou, hrabě usadil poustevníka, kterého vydržoval jako správce kaple a jejího okolí.<sup>117</sup> **Kuks;** Hlavním cílem hraběte Františka Antonína Šporka bylo vytvořit z Kuksu prvotřídní lázně. Stavba byla započata roku 1692<sup>118</sup> a ukončena roku 1722 stavbou Filozofického domu a dvou kamenných domů.<sup>119</sup> Z Kuksu se během třiceti let stal velký lázeňský komplex,<sup>120</sup> do něhož patřila nejen honosná dvoupatrová budova, sloužící k veřejnému lázeňskému provozu a zároveň jako sídlo hraběcí rodiny,<sup>121</sup> ale i špitál s kostelem,<sup>122</sup> klášterem<sup>123</sup> a letohrádkem. Za účelem ubytování hostů nechal Špork postavit ubytovací budovy. Za účelem zábavy bylo pro panstvo zřízeno závodíště či divadlo, k pohoštění hospoda U Zlatého slunce. Prostor mezi hospodou a ubytovacími budovami sloužil k pořádání plesů a jiných společenských akcí.<sup>124</sup> Pokud jde o sochařskou výzdobu kukského areálu, za nejznámější lze pokládat cyklus plastik sochaře Matyáše Bernarda Brauna – Ctnosti a Neřesti. „ *Jde o myšlenkově i výtvarně propojený soubor plastik, rozvíjející se od ústřední sochy Náboženství ve středu terasy před kostelem polokruhem personifikací Blahoslavenství a od dvou protějškových andělů dvěma řadami se rozvíjejícími Ctnostmi a Neřestmi, celek, který nemá přímé analogie a je ryzím výrazem šporkovského duchovního klimatu.*“<sup>125</sup> Inspirací pro toto dílo byl Braunovi soubor vyobrazených Ctností a Neřestí od augsburského rytce Martina Engelbrechta, pocházející z let 1710-1715.<sup>126</sup> I v tomto velkolepém prostředí dokázal Špork najít vhodné místo pro poustevnu. Roku 1701 založil eremitáž zasvěcenou Františku Serafínskému. Prvním poustevníkem, kterého do ní usadil, se stal Kristián Košner, kterému byl na základě návrhu zasláného z Lysé nad Labem od hraběte vyměřen deputát.

---

<sup>116</sup> PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha, 1981. S. 122.

<sup>117</sup> Tamtéž. S. 125.

<sup>118</sup> Tamtéž. S. 137.

<sup>119</sup> Tamtéž. S. 174.

<sup>120</sup> PILAŘ, Zdeněk. Vznik a historie Kuksu. In PROŠEK, Josef. *Kuks*. Praha, 1977. S. 11.

<sup>121</sup> PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha, 1981. S. 146.

<sup>122</sup> Tamtéž. S. 140.

<sup>123</sup> Tamtéž. S. 144.

<sup>124</sup> Tamtéž. S. 138.

<sup>125</sup> PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha, 1981. S. 156.

<sup>126</sup> Tamtéž. S. 160.

Upomínkou na tuto poustevnu je Braunův reliéf, jeho první práce v přírodě, kdy sv. František přijímá stigmata<sup>127</sup> od letícího Krista.<sup>128</sup> Roku 1717 zakoupil hrabě František Antonín Špork panství Nový les mezi Kuksem, Stanovicemi a jezuitskou Žírčí.<sup>129</sup> O rok později založil hrabě v Novém lese dvě eremitáže, které zasvětil nejstarším poustevníkům – sv. Antonínovi Poustevníkovi a sv. Pavlu Thébškému.<sup>130</sup> Kromě těchto dvou byly Šporkem založeny ještě dvě další – eremitáž sv. Brunona a sv. Jiljího, ke kterým se však nepodařilo dochovat žádné konkrétní dokumenty či vyobrazení o jejich existenci.<sup>131</sup> Kromě těchto pousteven dal hrabě Špork v letech 1726 – 1732<sup>132</sup> osadit Nový les Braunovými plastikami, zobrazujícími světce i světce – poustevníky. První z tohoto souboru je bezhlavá postava sv. Jana Křtitele s malým beránkem, dnes silně poničena.<sup>133</sup> Sv. Máří Magdalena je zachycena v okamžiku, kdy se protahuje. Její tvář rozjasňuje úsměv, dekolt je zčásti obnažen, zčásti zakryt pramenem dlouhých vlasů. Pravou rukou si podpírá hlavu, v levé drží záhyb svých šatů.<sup>134</sup> Největšími vrcholy Braunovy práce v Novém lese jsou postavy poustevníků Onufria a Garina.<sup>135</sup> U sochy poustevníka Onufria<sup>136</sup> je velmi patrná těsná vazba těla s kamenem. Nevystupuje ze skály, nýbrž je tesána ve volném balvanu. Z postavení těla a křečovitě sepnatých rukou opřených o lebku vyzařuje i přes velmi plachý pohled velká síla.<sup>137</sup> Garinovu nahotu částečně zakrývají jeho vlasy a vousy. Je zachycen v okamžiku, kdy s neklidným výrazem vylézá z jeskyně, vylákán povykem lovců.<sup>138</sup> Poustevnickou linii uzavírá plastika sv. Jeronýma. Jde o sochu volnou, čili netesanou z rostlého kamene, umístěnou v uměle vytvořené jeskyni. Celé panství Nového lesa dostalo název „Betlém“ podle výjevu *Klanění pastýřů a králů Kristu*, doprovázených družinami, vytesaného do největšího skalního útvaru, na který byl umístěn

---

<sup>127</sup> Stigma je charakteristické typické znamení; jizva po bodnutí či poranění In *Příruční slovník naučný IV*. Praha, 1967. S. 272.

<sup>128</sup> PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha, 1981. S. 184.

<sup>129</sup> Kořán, Ivo. *Braunové*. Praha, 1995. S. 67. ISBN 80-85770-84-9.

<sup>130</sup> PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha, 1981. S. 184.

<sup>131</sup> Tamtéž. S. 188.

<sup>132</sup> PILAŘ, Zdeněk. Vznik a historie Kuksu. In PROŠEK, Josef. *Kuks*. Praha, 1977. S. 17.

<sup>133</sup> Kořán, Ivo. *Braunové*. Praha, 1995. S. 67. ISBN 80-85770-84-9.

<sup>134</sup> Tamtéž. 170.

<sup>135</sup> PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha, 1981. S. 188.

<sup>136</sup> Poustevník Onufrius žil přibližně 60 let o samotě v horách. K němu byl přiveden poustevník Pafnucius proto, aby ho pohřbil. Tato legenda je úvodem k dílu *Putování Pafnuciovo*. In PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha, 1981. S. 195.

<sup>137</sup> Tamtéž. S. 199.

<sup>138</sup> Jan Garinus, poustevník – vrah, který dosáhl odpuštění za své hrůzné činy v okamžiku, kdy byl objeven lovci, poté, co strávil mnoho let dodržováním přísné askeze. In Kořán, Ivo. *Braunové*. Praha, 1995. S. 67. ISBN 80-85770-84-9.

i reliéf *Vidění sv. Huberta*.<sup>139</sup> Nelze opomenout ani Jákobovu studni. Jde o celek vytesaný z jednoho kamene,<sup>140</sup> zobrazující Krista, sedícího na okraji studny, a Samaritánku, která k ní pokleká, aby navázila vodu.<sup>141</sup> Plastická výzdoba Nového lesa však neměla dlouhého trvání. Poustevny i sochy začaly zanikat již v prvním desetiletí od svého vzniku.<sup>142</sup> Je však zřejmé, že Braunova práce na Šporkových panstvích - Lysé nad Labem a Kuksu - charakterizovala jednu velkou epochu baroka v Čechách.<sup>143</sup>

---

<sup>139</sup> PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha, 1981. S. 201.

<sup>140</sup> PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha, 1981. S. 203.

<sup>141</sup> Kořán, Ivo. *Braunové*. Praha, 1995. S. 70. ISBN 80-85770-84-9.

<sup>142</sup> PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha, 1981. S. 191.

<sup>143</sup> Kořán, Ivo. *Braunové*. Praha, 1995. S. 79. ISBN 80-85770-84-9.

## 4. NEJVÝZNAMNĚJŠÍ ČEŠTÍ POUSTEVNÍCI

### 4. 1 Svatý Ivan, první český poustevník

Svatý Ivan pocházel z Charvát. Jeho otcem byl král Gestimulus, vůdce severních Obodritů,<sup>144</sup> matkou královna Alžběta.<sup>145</sup> V mládí se pro svou pobožnost a spravedlnost zalíbil dvořanům, kteří si ho po otcově smrti<sup>146</sup> vyvolili za nového panovníka. Při královském sněmu však Ivan nabízenou korunu odmítal přijmout s tím, aby se vlády ujali jeho dva bratři Sifrid a Edvard.<sup>147</sup> Rada mu tedy ponechala čas na rozmyšlenou. Tuto dobu využil Ivan k uspořádání lovu, při kterém se mu v lese podařilo nepozorovaně uprchnout.<sup>148</sup> Podle legendy<sup>149</sup> byl svými bratry jednou objeven, ale díky modlitbám, které vyslal k Bohu, jimi nebyl poznán.<sup>150</sup> Po dlouhém putování přišel do Čech a usadil se v jeskyni, hluboko v lese, nedaleko řeky Loděnice. V této poustevně strávil čtyřicet dva let, než ho objevil kníže Bořivoj (asi 853 – kol.889<sup>151</sup>), který zabil při lovu laň, jež poustevníkovi poskytovala obživu. Bořivoj byl svatým mužem uchvácen a žádal, aby ho doprovázel na hrad Tetín. Ivan návštěvu odmítl, požádal pouze o kněze. Na Ivanovo přání vypravil Bořivoj k jeskyni svého kněze, z jehož rukou přijal poustevník svátosti. Krátce poté světec zemřel.<sup>152</sup>

### 4. 2 Svatoivanské legendy

#### 4. 2. 1 Staroslověnská legenda

Autora *Staroslověnské legendy* (původním názvem *Církevně – slovanská*<sup>153</sup>) či přesné datum jejího vzniku neznáme. Za nejpozdější možný termín vzniku této legendy je považován rok 1096. Důvodem je aktivní výměna informací mezi ostrovskými benediktiny, kteří pravděpodobně uchovávali latinskou podobu legendy, a slovansky orientovaným Sázavským benediktinským klášterem, kde do roku 1096 působila komunita slovanských mnichů. Častá výměna spisů mezi těmito kláštery dala možnost vzniku *Staroslověnské legendy* na půdě Sázavského kláštera, odkud se šířila dál, východním směrem. Původní text

---

<sup>144</sup> Slovanský kmen, který sídlil mezi dolním tokem Labe a pobřežím Lubecké zátoky. In VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. 2. vydání. Praha, 1995. S. 76. ISBN 80-7108-123-X.

<sup>145</sup> KOPECKÝ, Milan (ed.). *Friedrich Briedel: Básnické dílo*. Praha, 1994. S. 30. ISBN 80-85639-22-X.

<sup>146</sup> Gestimulus padl v roce 844, kdy obodrité podlehl kárné výpravě Ludvíka Němce, jako odvetě za neustálé výpady proti Němcům. In VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. 2. vydání. Praha, 1995. S. 77. ISBN 80-7108-123-X.

<sup>147</sup> KOPECKÝ, Milan (ed.). *Friedrich Briedel: Básnické dílo*. Praha, 1994. S. 31. ISBN 80-85639-22-X.

<sup>148</sup> Tamtéž. S. 32.

<sup>149</sup> Legendám o sv. Ivanovi se budu věnovat v následující kapitolách.

<sup>150</sup> ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha, 2002. S. 19. ISBN 80-7021-569-0.

<sup>151</sup> *Universum: Všeobecná encyklopedie*. Díl I. Praha, 2000. S. 624. ISBN 80-207-1061-2.

<sup>152</sup> ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha, 2002. S. 15. ISBN 80-7021-569-0.

<sup>153</sup> VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. 2. vydání. Praha, 1995. S. 79. ISBN 80-7108-123-X.



*Staroslověnské legendy* se však u nás nedochoval.<sup>154</sup> Tato legenda byla uchována v pěti rukopisech pocházejících ze 17. století. Jeden z rukopisů, zvaný rukopis *Rumjancevský*, byl roku 1842 vyzdvižen z chronografu Rumjancevského muzea Alexandrem Ch. Vostkovem.<sup>155</sup> Dalším vydaným opisem *Staroslověnské legendy* byl například text uveřejněný roku 1862 v *Časopise českého muzea* Josefem Jirečkem,<sup>156</sup> který ho převzal z pozůstalosti Pavla Josefa Šafaříka (1795-1861<sup>157</sup>), jež neuskutečnil svůj záměr legendu vydat.<sup>158</sup> Ze tří variant legendy o sv. Ivanu je staroslověnská verze co do rozsahu tou nejstručnější a oproti zbylým dvěma legendám, kromě motivu laně poskytující poustevníkovi obživu, oprostěna od nadpřirozených jevů, boje s ďáblem či typu poustevnictví napodobujícího život divokých zvířat.<sup>159</sup> Z hlediska obsahu stojí za pozornost setkání sv. Ivana s knížetem Bořivojem, při kterém se představuje jako Ivan Korvatský a chvíle předcházející poustevníkově smrti: „*I vzav papír a černidlo, psal jím, vyznáváje sebe syna krále korvatského.*“<sup>160</sup> Tyto okamžiky zčásti odhalují jednu z etap života sv. Ivana, tedy pobyt v korvejském klášteře, do kterého se mohl dostat prostřednictvím Ludvíka Němce po smrti svého otce. V době, kdy korvejský klášter vedl opat Adalgarios (855-877), se v katalogu opatů a mnichů kláštera objevuje jméno *Unvanus*, které pisař mohl snadno číst jako *Ivanus*. Lze tak soudit ze způsobu soudobé grafiky či z četnosti výskytu jména *Unvan* namísto *Ivan*, užívaného zejména ve 12. století.<sup>161</sup> *Staroslověnská legenda* je považována za jádro dalších dvou legend - *Kapitulní* i *Hájkovy* – a zároveň inspiraci pro vznik dalších svatoivanských příběhů.<sup>162</sup>

#### 4. 2. 2 Kapitulní legenda

Vznik *Kapitulní legendy*, která byla původně nazývána jako *Latinská*, je kladen do 14. století.<sup>163</sup> První zaznamenání do kapitulního rukopisu však proběhlo o století později, v roce 1469.<sup>164</sup> Autora této legendy, stejně jako v předchozím případě, neznáme.

<sup>154</sup> ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha, 2002. S. 40. ISBN 80-7021-569-0.

<sup>155</sup> VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. 2. vydání. Praha, 1995. S. 79. ISBN 80-7108-123-X.

<sup>156</sup> JIREČEK, Josef. Staroslověnské životy sv. Ludmily a sv. Ivana: Z pozůstalosti P. J. Šafaříka. In *Časopis českého muzea*, 1862. S. 320-321.

<sup>157</sup> LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. Praha, 2006. S. 1055. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>158</sup> ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha, 2002. S. 30. ISBN 80-7021-569-0.

<sup>159</sup> VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. 2. vydání. Praha, 1995. S. 81. ISBN 80-7108-123-X.

<sup>160</sup> ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha, 2002. S. 15. ISBN 80-7021-569-0.

<sup>161</sup> VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. 2. vydání. Praha, 1995. S. 82. ISBN 80-7108-123-X.

<sup>162</sup> ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha, 2002. S. 41. ISBN 80-7021-569-0.

<sup>163</sup> Soudíme tak na základě rozborů, kterým byla Kapitulní legenda podrobena. In ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha, 2002. S. 42. ISBN 80-7021-569-0.

<sup>164</sup> KOŘÁN, Ivo. Legenda a kult sv. Ivana. In *Umění* 35, 1987, č. 3, S. 219.

Tato legenda je ze všech tří verzí rozsahově nejdelší a dějově nejbohatší. Na rozdíl od *Staroslověnské legendy* v ní najdeme nadpřirozené jevy i množství zázraků<sup>165</sup> (např. zjevení sv. Jana Křtitele, který Ivanovi předá kříž, s jehož pomocí má přemoci d'ábla, jenž se usídlil v jeho obydlí<sup>166</sup>). Do dnešní doby je uchován pouze jediný exemplář legendy, který je uschovaný ve Svatovítské kapitulní knihovně.<sup>167</sup> Prvním českým historikem, který se snažil ozřejmit původ sv. Ivana,<sup>168</sup> byl Gelasius Dobner.<sup>169</sup> Ve svém latinském překladu Hájkovy kroniky ostře popírá příbuznost krále sv. Štěpána a sv. Ivana, tedy informaci, kterou se dozvídáme v úvodu *Kapitulní legendy*: „*Pocházeje z rodu královského, jakož byl příbuzným se sv. Štěpánem, králem Uherským.*“<sup>170</sup> Na druhou stranu se přiklání ke králi slovanských Obodritů Gestimulovi, původem Chorvatovi,<sup>171</sup> jako otcí sv. Ivana.<sup>172</sup> V *Kapitulní legendě* se objevují některé shody s legendou o sv. Jiljí (např. příchod knížete Bořivoje aj.)<sup>173</sup> Díky těmto podobnostem zavrhl Josef Dobrovský<sup>174</sup> existenci sv. Ivana a jeho legendu jako padělek legendy o sv. Jiljí.<sup>175</sup> V textu této legendy se setkáváme s jazykovou chybou latinského překladatele, který zaměnil staroslověnské slovo „planina“ ve smyslu hora se slovem „planities“ čili pláň – rovné místo, které bychom v okolí svatoivanské jeskyně hledali jen těžko.<sup>176</sup> Český překlad *Kapitulní legendy* byl uskutečněn Jiřím Bartoldem Pontanem z Braitenberka, který vyšel roku 1592 u nakladatele Jiřího Nygrina na Starém Městě pražském pod názvem: *Život sv. Ivana, jehož tělo v kostele Sv. Jana v Skále pochované v Pánu odpočívá*. O čtyři roky později Pontan tuto legendu nechal vydat ještě v německém a latinském jazyce.<sup>177</sup>

<sup>165</sup> KOŘÁN, Ivo. Legenda a kult sv. Ivana. In *Umění* 35, 1987, č. 3. S. 42.

<sup>166</sup> ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha, 2002. S. 20. ISBN 80-7021-569-0.

<sup>167</sup> Tamtéž. S. 41.

<sup>168</sup> VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. 2. vydání. Praha, 1995. S. 71. ISBN 80-7108-123-X.

<sup>169</sup> Gelasius Dobner (1719-1790), občanským jménem Job Felix Dobner. Piaristický mnich, který se většinu svého života věnoval snaze zpochybnit věrohodnost vyprávění *Kroniky české* Václava Hájka z Libočan, což se mu nakonec podařilo. STICH, Alexandr. Rané obrození: Osvícenská věda. In LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. Praha, 2006. S. 159. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>170</sup> ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha, 2002. S. 19. ISBN 80-7021-569-0.

<sup>171</sup> Dobner podložil Gestimulův chorvatský původ uměle sestrojenou domněnkou, kdy se prý jména Chorvat užívalo v širokém slova smyslu stejně jako přízviska Slovan. Gestimulus tedy mohl být označován Chorvatem a zároveň náležet k jakémukoliv slovanskému státu. In VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. 2. vydání. Praha, 1995. S. 72. ISBN 80-7108-123-X.

<sup>172</sup> VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. 2. vydání. Praha, 1995. S. 72. ISBN 80-7108-123-X.

<sup>173</sup> KOŘÁN, Ivo. Legenda a kult sv. Ivana. In *Umění* 35, 1987, č. 3, S. 222.

<sup>174</sup> Josef Dobrovský (1753-1809) Věnoval se studiu slovanských jazyků, vědecky popsal staroslověňštinu, čímž se stal zakladatelem nového vědního oboru – slavistiky, který se zabýval vzdělaností, historií a jazyky slovanských národů. In STICH, Alexandr. Rané obrození: Osvícenská věda. In LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. Praha, 2006. S. 160. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>175</sup> VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. 2. vydání. Praha, 1995. S. 73. ISBN 80-7108-123-X.

<sup>176</sup> KOŘÁN, Ivo. Legenda a kult sv. Ivana. In *Umění* 35, 1987, č. 3, S. 227.

<sup>177</sup> ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha, 2002. S. 18. ISBN 80-7021-569-0.

### 4. 2. 3 Hájkova legenda

Poslední verzí legendy o sv. Ivanu je pojetí Václava Hájka z Libočan v jeho díle *Kronika česká*.<sup>178</sup> Události legendy zařadil Hájek k roku 909.<sup>179</sup> Látku pro své dílo nejspíš čerpal z obou dvou dříve jmenovaných legend (*Staroslověnská, Kapitulní*),<sup>180</sup> těžil i ze svých povolání (1527-1533 karlštejský děkan; 1533-1539 farář na Tetíně), díky kterým musel tehdejší svatoivanskou tradici znát a některé pasáže doplňoval svými vlastními myšlenkami (např. motiv laně probodnuté mečem, kterou pak Ivan přikázal rozdělit mezi chudé lidi).<sup>181</sup> Jazyk *Hájkovy legendy* je bohatý a jadrný, děj poutavý, doplněný o mystické prvky<sup>182</sup> (např. anděl, který se náhle zjeví bloudícímu Ivanovi a přivede jej k jeskyni, ve které se má usadit<sup>183</sup>). Z hlediska kritického zhodnocení obsahu si můžeme všimnout míst, kde si Hájek ve svém vyprávění protiřečí. Například v okamžiku, kdy Bořivoj žádá Ivana, aby se posadil na koně a jel s ním na hrad Tetín, Ivan odpovídá: „ *Neumímť já na koni jezdit, však bude-li vuole boží, tvuoj přibytek uzřím.*“<sup>184</sup> Pokud byl Ivan kralevicem, je předpoklad, že na koni jezdit uměl, navíc, jak se později ukazuje: „ *Oni pak přijevše k němu, jej sú na osla vsadili a na Tetín poctivě nesli.*“<sup>185</sup> Je jen malý předpoklad k tomu, že by člověk, který neumí jezdit na koni, uměl jezdit na oslu.<sup>186</sup> A dále. Text *Kapitulní* verze legendy je ve svém nadpise označen jako politikum, tedy útok proti přijímání pod obojí, <sup>187</sup> zároveň v ní bylo zdůrazněno, že sv. Ivan a taktéž sv. Ludmila přijímali pod jednou způsobou.<sup>188</sup> Hájek však ve své kronice uvádí: „ *Když pak kněz mši svatú dokonal, Ivan se tělem božím a krví posilnil, Pánu Bohu se snažně modlil a třetí den na cestu života věčného odšel a tu jest na tom místě v skále (jakž žádal) pohřben.*“<sup>189</sup> Buď tedy autor nepokládal za důležité změnit klíčový údaj předlohy, ze které čerpal,<sup>190</sup> nebo zkratka neznal obsah *Kapitulní legendy*, která přijímání pod jednou způsobou předesílala.<sup>191</sup>

<sup>178</sup> Václav Hájek z Libočan (zem. 1553) byl nejoblíbenějším kronikářem své doby. Jeho vrcholné dílo - *Kronika česká* byla vydána roku 1541. Materiál pro její napsání čerpal z dějepisné literatury, z ústního podání a tam, kde mu prameny nestačily, doplňoval knihu vlastními myšlenkami. V závěru je jeho dílo velice čtivé, ale z historického hlediska mnohdy velmi nepřesné. In NOVÁK, Arne – NOVÁK, V. Jan. *Přehledné dějiny literatury české*. 5. vydání. Brno, 1995. S. 110-111. ISBN 80-7108-105-1.

<sup>179</sup> VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. 2. vydání. Praha, 1995. S. 33. ISBN 80-7108-123-X.

<sup>180</sup> ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha, 2002. S. 43. ISBN 80-7021-569-0.

<sup>181</sup> KOŘÁN, Ivo. Legenda a kult sv. Ivana. In *Umění* 35, 1987, č. 3, S. 223.

<sup>182</sup> ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha, 2002. S. 33. ISBN 80-7021-569-0.

<sup>183</sup> Tamtéž. S. 36.

<sup>184</sup> Kolár, Jaroslav. *Václav Hájek z Libočan. Kronika česká: Výbor z historického čtení*. Praha, 1981. S. 206.

<sup>185</sup> Tamtéž. S. 206.

<sup>186</sup> KOŘÁN, Ivo. Legenda a kult sv. Ivana. In *Umění* 35, 1987, č. 3, S. 223.

<sup>187</sup> Tamtéž. S. 219.

<sup>188</sup> VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. 2. vydání. Praha, 1995. S. 70. ISBN 80-7108-123-X.

<sup>189</sup> Kolár, Jaroslav. *Václav Hájek z Libočan. Kronika česká: Výbor z historického čtení*. Praha, 1981. S. 207.

<sup>190</sup> VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. 2. vydání. Praha, 1995. S. 71. ISBN 80-7108-123-X.

<sup>191</sup> KOŘÁN, Ivo. Legenda a kult sv. Ivana. In *Umění* 35, 1987, č. 3, S. 223.

Ačkoliv se v Hájkově *Kronice české* na základě mínění našich historiků objevuje mnoho historických nepřesností, ba dokonce výmyslů,<sup>192</sup> stala se nejčtenějším historickým dílem českých čtenářů své doby.<sup>193</sup>

#### 4. 3 Rozkvět kultu svatého Ivana

Období rozkvětu kultu sv. Ivana, prvního českého poustevníka, spadá k přelomu 16. a 17. století, kdy bylo nutné určit a především najít národního světce, který by vyhovoval jak katolíkům, tak přijímajícím pod obojí způsobou. Prvním buditelem kultu se stal Šimon Fagellus – Bouček (1473-1549<sup>194</sup>), který skládal verše o doposud známých světcích a osobnosti sv. Ivana věnoval rozsáhlou veršovanou skladbu, kde opěvuje krásu Ivanova příbytku.<sup>195</sup> Za povšimnutí stojí i informace pocházející z *Kapitulní legendy*, kdy Ivan Bořivoje při odchodu žádá: „*Neodcházej, pokud mi neslíbíš svou věrou, že mne nikomu nezjevíš, ani o mně nikomu nic nepovíš, aniž pak mne potom kdy navštívíš.*“<sup>196</sup> Bořivoj však slib poruší a na Ludmilino naléhání jí cestu k poustevníkově příbytku ukáže. Okamžik, kdy Ludmila navštíví sv. Ivana, je rovněž vnímáno jako podpora svatoivanského kultu kultem sv. Ludmily.<sup>197</sup> Svým českým, německým a latinským překladem podpořil svatoivanský kult i probošt svatovítské kapituly – Jiří Bartold Pontan z Braitenberka. Za povšimnutí stojí i architektonické projekty Matouše Sobka z Bilenberka (1618-1675<sup>198</sup>), který se roku 1652 stal opatem ve Sv. Janu pod Skalou. O rok později nechává ve Sv. Janu stavět konvent a roku 1657 mění zadní část jeskyně sv. Ivana na podzemní kapli. Současně zakládá i nový klášterní kostel, který však nepřežil dobu delší než třicet let. Rekonstrukce klášterního kostela, spadající k roku 1692, a zřícení klášterní klenby téhož roku v podstatě předznamenaly úpadek svatoivanského kultu, na jehož místo pozvolna přicházel kult nový, a sice kult sv. Jana Nepomuckého.<sup>199</sup>

---

<sup>192</sup> Na zpochybnění Hájkovy kroniky celoživotně pracoval zejména Gelasius Dobner. Zpochybnit kroniku se mu zcela podařilo. Dalšími, kdo kroniku na základě historických nepřesností odsoudili byli Josef Dobrovský a František Palacký. In NOVÁK, Arne – NOVÁK, V. Jan. *Přehledné dějiny literatury české*. 5. vydání. Brno, 1995. S. 111. ISBN 80-7108-105-1.

<sup>193</sup> Hájkovu kroniku kladně podpořil Josef Linda (1792-1834), který se podílel na jejím novém vydání. STICH, Alexandr. Rané obrození: Osvícenská věda. In LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. Praha, 2006. S. 159. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>194</sup> ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha, 2002. S. 145. ISBN 80-7021-569-0.

<sup>195</sup> KOŘÁN, Ivo. Legenda a kult sv. Ivana. In *Umění* 35, 1987, č. 3, S. 229.

<sup>196</sup> ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha, 2002. S. 22. ISBN 80-7021-569-0.

<sup>197</sup> KOŘÁN, Ivo. Legenda a kult sv. Ivana. In *Umění* 35, 1987, č. 3, S. 222.

<sup>198</sup> ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha, 2002. S. 148. ISBN 80-7021-569-0.

<sup>199</sup> KOŘÁN, Ivo. Legenda a kult sv. Ivana. In *Umění* 35, 1987, č. 3, S. 231-232.

#### 4. 4 Svatý prokop, první opat Sázavského kláštera

Svatý Prokop, první opat Sázavského kláštera (založen 1032),<sup>200</sup> se pravděpodobně narodil v Chotouni<sup>201</sup> kolem roku 980.<sup>202</sup> Vystudoval slovanské písmo a stal se knězem. Krátce nato však opustil manželku, syna Jimrama<sup>203</sup> i všechny svůj majetek a odebral se do ústraní poblíž řeky Sázavy, kde žil nějakou dobu poustevnickým životem.<sup>204</sup> Později se kolem poustevníka shromáždila komunita lidí podobného smýšlení, jimž Prokop přiřkl sv. Benedikta<sup>205</sup>, kterou se řídil i Sázavský klášter, jenž se stal centrem slovanské vzdělanosti 11. století.<sup>206</sup> Opat Prokop zemřel dne 25. března roku 1053<sup>207</sup> a za účasti pražského biskupa Šebíře byl pohřben do hrobu v dřevěném kostele Panny Marie a sv. Jana Křtitele v Sázavském klášteře.<sup>208</sup> Kanonizace, tedy prohlášení za svatého, proběhla dne 4. července roku 1204.<sup>209</sup> Ostatky sv. Prokopa byly za přítomnosti arcibiskupa Martina Medka (1538-1590<sup>210</sup>) vyzdviženy ze Sázavy dne 28. května 1588 a uloženy do presbyteria<sup>211</sup> kostela Všech svatých na Pražském hradě.<sup>212</sup>

##### 4. 4. 1 Svatoprokopské legendy

Základem zkoumání historiků byl letopis Mnicha sázavského, pocházející z druhé poloviny 12. století, který obsahoval latinskou historii o založení Sázavského kláštera (staršího původu), do níž byl zasazen latinský život sv. Prokopa (ještě starší než latinská historie o založení Sázavského kláštera). Tento text se dochoval ve dvou rukopisech. První vznikl na přelomu 12. a 13. století přímo v Sázavském klášteře, druhý je kladen

---

<sup>200</sup> S největší pravděpodobností bylo založení Sázavského kláštera spjato s postavou knížete Oldřicha, který podle legendy objevil poustevníka Prokopa, když zabloudil při lovu. In SOMMER, Petr. *Svatý Prokop: Z počátků českého státu a církve*. Praha, 2007. S.113. ISBN 978-80-7021-732-0.

<sup>201</sup> Obec Chotouň se nachází nedaleko střediskové obce Chrášťany, okres Kolín, Středočeský kraj. In DOUDA, Jaromír. *Autoatlas ČSSR*. 7. přepracované vydání. Praha, 1971. S.19.

<sup>202</sup> SOMMER, Petr. *Svatý Prokop: Z počátků českého státu a církve*. Praha, 2007. S.93. ISBN 978-80-7021-732-0.

<sup>203</sup> Tamtéž. S. 107.

<sup>204</sup> KOLÁR, Jaroslav. *Středověké legendy o českých světcích*. Praha, 1998. S. 177. ISBN 80-7106-280-4.

<sup>205</sup> SOMMER, Petr. *Svatý Prokop: Z počátků českého státu a církve*. Praha, 2007. S.108-109. ISBN 978-80-7021-732-0.

<sup>206</sup> LEHÁR, Jan. Středověk: Latinská a slovanská tradice v přemyslovských Čechách 10.-11. století. In LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2 vydání. Praha, 2006. S. 26. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>207</sup> KUBÍN, Petr. Kanonizace svatého Prokopa v roce 1204. In SOMMER, Petr (ed.). *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha, 2006. S.104. ISBN 80-7106-790-3.

<sup>208</sup> BRAVERMANOVÁ, Milena. Osudy ostatků sv. Prokopa. In SOMMER, Petr (ed.). *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha, 2006. S. 117. ISBN 80-7106-790-3.

<sup>209</sup> CHALOUPECKÝ, Václav – RYBA, Bohumil. *Středověké legendy prokopské*. Praha, 1953. S. 78.

<sup>210</sup> *Universum: Všeobecná encyklopedie*. Praha, 2001. S. 17. ISBN 80-207-1068-X.

<sup>211</sup> Místo vyhrazené kněžím (kněžiště) In *Universum: Všeobecná encyklopedie*. Díl VII. Praha, 2001. S.495. ISBN 80-207-1069-8.

<sup>212</sup> BRAVERMANOVÁ, Milena. Osudy ostatků sv. Prokopa. In SOMMER, Petr (ed.). *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha, 2006. S. 123. ISBN 80-7106-790-3.

do 13. století.<sup>213</sup> Za první svatoprokopskou legendu byla považována *Vita antiqua*, která vypráví o Prokopově vzdělávání, poustevnickém životě, založení Sázavského kláštera až po osudy slovanských mnichů, kteří byli z kláštera vyhnáni za vlády knížete Spytihněva (1055-1061), a jejich návrat po nástupu knížete Vratislava (1061-1092). Údaje, které legenda zaznamenává, ji přibližně datují k roku 1061, kdy se slovanští mniši vrátili ze svého vyhnanství v Uhrách.<sup>214</sup> Tato legenda se dochovala ve dvou rukopisech. První pochází z druhé poloviny 13. století, druhý z konce 14. století.<sup>215</sup>

V současnosti je za první prokopskou legendu považována latinská *Vita minor* (*Menší legenda*), sepsaná v Sázavském klášteře během první poloviny 12. století. Původní verze této legendy se však nedochovala.<sup>216</sup> Jedním z vrcholných děl doby lucemburské, jehož námětem byl život sv. Prokopa, byla legenda *Vita maior* (*Větší život sv. Prokopa*), přebásnění latinské prozaické legendy do češtiny, spadající do období počátku 14. století. Česká legenda má podobu veršovaného kázání a svým vznikem spadá do období vlády Karla IV (1346-1378).<sup>217</sup> Latinská i česká verze legendy hovoří o Prokopových studiích na Vyšehradě i jeho jmenování kanovníkem vyšehradské kapituly. Dále popisuje přijetí benediktinské řehole, touhu po životě v osamění a založení Sázavského kláštera, který ochraňuje i po své smrti, kdy byli slovanští mniši vyhnáni do Uher a na jejich místě se usadili němečtí mniši latinského obřadu. Ty však Prokop z kláštera vypudil ranami své opatské berly. Legenda se svým obranným charakterem snaží čelit latinskému obřadu, který němečtí mniši v Sázavském klášteře zavedli, a připomenout tím význam slovanské liturgie.<sup>218</sup>

---

<sup>213</sup> CHALOUPECKÝ, Václav – RYBA, Bohumil. *Středověké legendy prokopské*. Praha, 1953. S. 11.

<sup>214</sup> Tamtéž. S. 45-46.

<sup>215</sup> Tamtéž. S. 44.

<sup>216</sup> SLÁMA, Jiří. Svatý Prokop – život v legendě a ve skutečnosti. In SOMMER, Petr (ed.). *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha, 2006. S. 99. ISBN 80-7106-790-3.

<sup>217</sup> LEHÁR, Jan. Středověk: Doba lucemburská. In LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. Praha, 2006. 2. vydání. S. 61. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>218</sup> Tamtéž. S. 64-65.

## 5. MOTIV POUSTEVNÍKA VE VYBRANÝCH DÍLECH ČESKÉHO BAROKA A ROMANTISMU

### 5. 1 Česká literatura v období baroka

Baroko vstupuje do české literatury ve dvacátých letech 17. století, po porážce českého stavovského povstání na Bílé hoře roku 1620,<sup>219</sup> a trvá přibližně do sedmdesátých let 18. století.<sup>220</sup> České kulturní prostředí zažívá radikální náboženský i jazykový převrat v podobě zavedení katolického náboženství v celé zemi a poněmčování měst.<sup>221</sup> Jediní, kdo mohli udržovat myšlenku češství v povědomí českého národa, byli lidé patřící k nižším městským vrstvám a především obyvatelé venkova, avšak příslušníci těchto stavů nebyli pro intenzivní podporu českého písemnictví dostatečně vzdělaní. Proto se stalo jedním z hlavních cílů nastupující protireformace zpřetrhání veškerých snah o návaznost na husitskou tradici (zájem o zlidovění kultury<sup>222</sup> byl udržován v povědomí lidu prostřednictvím lidové písně, proroctví či pověstí), která by mohla být lidem oporou a zároveň podnětem k novým povstáním.<sup>223</sup> Kvůli netolerantnosti vůči jiné než katolické víře došlo k hromadnému odlivu příslušníků evangelického vyznání za hranice země, včetně našich významných kulturních osobností.<sup>224</sup> Nepříznivá politicko – kulturní situace rozštěpila literární tvorbu na dvě větve. První zahrnuje autory podporující ideologii protireformace. Jejich díla nazýváme jako literaturu domácí (oficiální). Druhou tvořili spisovatelé, kteří byli nuceni odejít za hranice naší země. Tuto tvorbu označujeme jako literaturu exilovou.<sup>225</sup> Následující rozvoj literatury pro přehlednost rozčleníme do několika fází, a to mezi roky: 1620 - 1650, 1650 – 1720 a 1720 – 1780.

**Mezi dvacátými a padesátými lety 17. století** byli nekatoličtí kněží odvoláni ze svých funkcí. Místo nich se duchovní správy, správy škol či cenzury ujali jezuité,<sup>226</sup> jimž zajistilo

<sup>219</sup> KRATOCHVIL, Antonín. *Oheň baroka*. Brno, 1990. S. 15. ISBN 80-85319-05-5.

<sup>220</sup> HRÁBÁK, Josef. Ústup měšťanské kultury a rostoucí význam lidové tvorby v období vládnoucí protireformace: Od dvacátých let 17. století do sedmdesátých let 18. století. In HRÁBÁK, Josef et al. *Dějiny české literatury I: Starší česká literatura*. Praha, 1959. S. 383.

<sup>221</sup> NOVÁK, Arne – NOVÁK, V. Jan. *Přehledné dějiny literatury české*. 5. vydání. Brno, 1995. S. 124. ISBN 80-7108-105-1.

<sup>222</sup> HRÁBÁK, Josef. Ústup měšťanské kultury a rostoucí význam lidové tvorby v období vládnoucí protireformace: Od dvacátých let 17. století do sedmdesátých let 18. století. In HRÁBÁK, Josef et al. *Dějiny české literatury I: Starší česká literatura*. Praha, 1959. S. 384.

<sup>223</sup> Tamtéž. S. 386.

<sup>224</sup> NOVÁK, Arne – NOVÁK, V. Jan. *Přehledné dějiny literatury české*. 5. vydání. Brno, 1995. S. 124. ISBN 80-7108-105-1.

<sup>225</sup> ČERNÝ, Václav. *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti: Baroko a Klasicismus*. Jinočany, 2005. S. 22. ISBN 80-7319-011-7.

<sup>226</sup> Katolický řád založený roku 1534 Ignácem z Loyoly, 1540 schválen papežem. Jeho cílem bylo obnovit moc církve a papeže. Působil svými školami, misii i přímými zásahy do politiky. Stal se hlavním nástrojem protireformace. In *Příruční slovník naučný*. Praha, 1963. S. 372.

sloučení Karlovy univerzity s vysokým učením jezuitským v Klementinu výsadní postavení v církevním životě. Domácí literatura se zpočátku projevovala prostřednictvím návodů určených zbožnému člověku. Patří sem například dílo Františka z Rozdražova († 1658) *Rozbroj o kalich* (1626), kde vyjadřuje svůj nepřátelský postoj vůči husitské době.<sup>227</sup> Mezi další žánry řadíme legendu, zázračné pojednání o světcích – mučednících, kteří byli za své útrapy odměněni životem v nebi (př. Jiří Plachý věnoval pozornost zejména českým světcům - sv. Ludmile, sv. Václavu, sv. Vojtěchu, sv. Janu Nepomuckému atd.), duchovní píseň, jež se snažila vytlačit nekatolické kancionály<sup>228</sup> oblíbené u lidu (př. Adam Michna z Otradovic užil ve svých dílech lidové prvky, čímž si získal oblibu čtenářského publika), mluvíme o *České mariánské muzice, radostné i žalostné* (1647), *Loutně české* (1653) nebo *Svatoroční muzice* (1661), a světskou poezii, do níž patřily skladby pojednávající o soudobém dění, příležitostné verše nebo milostné písně.<sup>229</sup>

Tvorba pololidová byla zastoupena krátkými fraškami (interludii), mnohdy zpestřenými tancem i zpěvem. Hry psali učitelé, herecký soubor představovali žáci. Obvykle se hrávaly během masopustu či posvícení. K skladatelům frašek řadíme například Františka Kocmánka s *Písní o Tomáši Dvořákovi* (jde o sedláka utiskovaného pánem). Na rozkvet dramatu dohlíželi jezuité. Jednalo se o školní divadlo, jež si původně kladlo za úkol naučit žáky vystupování a rétorice. Do repertoáru patřily hry biblické, legendární či historické.<sup>230</sup>

Produkce evangelických spisovatelů, kteří odmítali akceptovat katolickou víru, sice vznikala mimo naše území, ale přesto se jí do něj podařilo tajně proniknout formou spisů podporujících odpor lidu vůči rekatolizaci a poněmčování.<sup>231</sup> Exulanti se pokoušeli ovlivnit události prostřednictvím prorocství, odrážejícího všechny pocity soudobého člověka. Roku 1657 vydal Jan Amos Komenský v Amsterdamu jejich sbírku pod názvem *Světlo v temnotách*. Dále se psala příležitostná kázání, modlitby, písně, spisy náboženské, polemické

---

<sup>227</sup> HRABÁK, Josef. Dověšení předbělohorské kulturní tradice v literatuře emigrantské a nástup protireformace v literatuře domácí. In HRABÁK, Josef et al. *Dějiny české literatury I: Starší česká literatura*. Praha, 1959. S. 393-394.

<sup>228</sup> Jde o obsahově objemný soubor písní, který se vyjadřuje k otázkám lidské existence a soudobé společnosti. Kancionály reagovaly na světskou tematiku v podobě úvah o smrti, nesmyslnosti hromadění osobního majetku apod. Jejich cílem bylo usměrnit do jisté míry vztah člověka k Bohu a přispět k estetické výchově širších vrstev. In KRATOCHVIL, Antonín. *Oheň baroka*. Brno, 1990. S. 58-59. ISBN 80-85319-05-5.

<sup>229</sup> HRABÁK, Josef. Dověšení předbělohorské kulturní tradice v literatuře emigrantské a nástup protireformace v literatuře domácí. In HRABÁK, Josef et al. *Dějiny české literatury I: Starší česká literatura*. Praha, 1959. S. 404-405.

<sup>230</sup> Tamtéž. S. 406-407.

<sup>231</sup> NOVÁK, Arne – NOVÁK, V. Jan. *Přehledné dějiny literatury české*. 5. vydání. Brno, 1995. S. 125-126. ISBN 80-7108-105-1.



a v nepatrné míře i odborná pojednání.<sup>232</sup> Nejvýznamnější osobností evangelické strany se stal Jan Amos Komenský (1592 – 1670), pedagog, teolog, spisovatel, básník, politik a publicista. Je autorem známých jazykových učebnic (př. *Brána jazyků otevřená*, 1631), výchovných spisů (př. *Opera didactica omnia*, 1657), útěšných spisů, kde se utvrzuje ve spravedlivosti Boha (př. *Truchlivý* – 2 díly, 1623 a 1624, *Labyrint světa a ráj srdce*, dokončen roku 1623, vydaný 1631) nebo filozoficko – teologických pojednání (př. *Hlubina bezpečnosti*, napsané kol. 1625, ale vydané až 1633). Mezi další známější představitele patřili i Pavel Skála ze Zhoře (1583-1640), autor objemného několikasvazkového díla *Historie církevní*, jež umožňuje náhled do období před bitvou na Bílé hoře, a Pavel Stránský (1583-1657) s knihou *Respublika Bojema (O státě českém)*, 1634).<sup>233</sup>

**Padesátá léta 17. století až dvacátá léta 18. století** přinesla nekatolické skupině velkou ztrátu – kulturní centrum v polském Lešně bylo vypáleno. Čeští exulanti svými spisy lid ze zahraničí podporovat nepřestali, ale intenzita, s jakou proti stávající politické situaci bojovali, do jisté míry ochladla. Druhé středisko, podobné Lešnu, již nebylo vytvořeno.<sup>234</sup> Bojovnou náladu značně přižívovaly písně protlačované za hranice k těm, kteří vyznávali evangelické náboženství, potají. Tyto skladby se znovu obracely k tématu husitské tradice (př. *Píseň o mistru Janu Husovi*).<sup>235</sup>

Oficiální literatura ve svých spisech neustále zdůrazňovala přednosti posmrtného života. Pro tento účel využívala tvorbu s duchovní tematikou – legendy či duchovní písně (př. Václav Holan Rovenský – *Kaple královská zpěvní a muzikální*, 1639). Mezi představitele dobové básnické tvorby patří jezuita, profesor a misionář Bedřich Bridel (1619 – 1680). Z jeho spisů uveďme meditativní, náboženské pojednání *Co Bůh? Člověk?* (vrcholné dílo, 1658), *Život sv. Ivana, prvního v Čechách poustevníka* (1657), kde se zabývá pomíjivostí lidského života, nebo soubor vánočních písní *Jesličky: Staré nové písničky v nově narozeném králi Kristu připsané* (1658).<sup>236</sup> Nesmíme opomenout ani Felixe Kadlinského (1613-1675) a jeho *Zdoroslavíček v kratochvilném hájíčku postavený* (1665). Kadlinský vynaložil úsilí ke vzniku nové tradice (nepodařilo se rozvinout pro úbytek vzdělaného publika), nebo dvoudílnou

---

<sup>232</sup> HRABÁK, Josef. Dověšení předbělohorské kulturní tradice v literatuře emigrantské a nástup protireformace v literatuře domácí. In HRABÁK, Josef et al. *Dějiny české literatury I: Starší česká literatura*. Praha, 1959. S. 396-397.

<sup>233</sup> LEHÁR, Jan. Baroko: Evangelické baroko. In LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. doplněné vydání. Praha, 2006. S. 128-132. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>234</sup> HRABÁK, Josef. Ústní lidová slovesnost v popředí domácího literárního procesu: Od padesátých let 17. století do osmdesátých let 18. století. In HRABÁK, Josef et al. *Dějiny české literatury I: Starší česká literatura*. Praha, 1959. S. 455.

<sup>235</sup> Tamtéž. S. 468-469.

<sup>236</sup> NOVÁK, Arne – NOVÁK, V. Jan. *Přehledné dějiny literatury české*. 5. vydání. Brno, 1995. S. 165. ISBN 80-7108-105-1.

sbírku Jana Hynka Dlouhoveského (1638-1701) *Požehnané pole, na kterémž švitorný podletní slavíček poletuje a Zdoroslavíček na poli požehnaném* (1670).<sup>237</sup>

V oblasti dramatu se objevují první pokusy o teoretické spisy. K tomuto účelu posloužila tvorba Karla Kolčavy (1656-1717), jenž si na své konto připsal 23 knižně vydaných, návodných her.<sup>238</sup> Zároveň rostl požadavek na úroveň způsobu vyjadřování, proto bylo sepsáno několik gramatických příruček autory žijícími na domácí půdě. Patří mezi ně například Jiří Konstanc (1607-1673) – *Brus jazyka českého* (1667), Matěj Václav Šteyer (1630-1692) – *Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti, neb tisknouti*, známé také pod názvem *Žáček* (1668), a Václav Jan Rosa (asi 1630/31 – 1689) – *Čechořečnost*.<sup>239</sup>

Velkého významu dosáhla i próza dějepiscká. Hlavním představitelem tohoto žánru se stal Bohuslav Balbín (1621 – 1688), rozporuplná osobnost všímající si i jiných životních hodnot (př. vlasti) než jen náboženství. Balbín zamýšlel sestavit encyklopedii českého království, *Rozmanitosti z dějin českého království* (od 1679), původně o dvaceti svazcích, z nichž vyšla jen polovina, a zároveň se zabývat dějinami české vzdělanosti, které vyšly sto let po jeho smrti pod názvem *Učené Čechy (Bohemia docta 1776-80)*. Za své vlastenecké projevy byl poslán do ústraní jezuitské koleje v Klatovech, kde roku 1775 vznikla *Obrana jazyka slovanského, zvláště pak českého*, určená pro Tomáše Pešinu z Čechorodu, přítele a historika, jenž se věnoval dějinám Moravy. Nakonec jmenujme ještě česky psané dílo *Staré paměti kutnohorské* (1675) Jana Kořínka (1626 – 1680) a pokus Jana Františka Beckovského o nahrazení Hájkovy kroniky prací nesoucí jméno *Poselkyně starých příběhův českých* (1700).<sup>240</sup>

**Mezi dvacátými až osmdesátými lety 18. století** se objevují tresty za přenášení, popřípadě uchovávání evangelických knih, které byly lidem odebírány a následně páleny (zde figuruje především osobnost Antonína Koniáše (1691-1760), jenž byl známý svým soupisem kacířských knih – *Klíč kacířské bludy k rozeznání otvírající* 1729 a 1749).<sup>241</sup>

---

<sup>237</sup> HRABÁK, Josef. Ústní lidová slovesnost v popředí domácího literárního procesu: Od padesátých let 17. století do osmdesátých let 18. století. In HRABÁK, Josef et al. *Dějiny české literatury I: Starší česká literatura*. Praha, 1959. S. 458.

<sup>238</sup> LEHÁR, Jan. Katolické baroko: Drama. In LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. doplněné vydání. Praha, 2006. S. 146. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>239</sup> HRABÁK, Josef. Ústní lidová slovesnost v popředí domácího literárního procesu: Od padesátých let 17. století do osmdesátých let 18. století. In HRABÁK, Josef et al. *Dějiny české literatury I: Starší česká literatura*. Praha, 1959. S. 459.

<sup>240</sup> LEHÁR, Jan. Katolické baroko: Próza. In LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. doplněné vydání. Praha, 2006. S. 142-143. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>241</sup> HRABÁK, Josef. Ústní lidová slovesnost v popředí domácího literárního procesu: Od padesátých let 17. století do osmdesátých let 18. století. In HRABÁK, Josef et al. *Dějiny české literatury I: Starší česká literatura*. Praha, 1959. S.472-473.

Z žánrů domácí literatury se prosazuje zejména kazatelství (př. Bohumír Hynek Bílovský († 1725), poté kancionály obsahující starší a mnohdy i nekatolické písně, přepracované a přizpůsobené své době (př. Jan Josef Božan (1644-1716), *Slavíček rájský na stromě života slávu tvorci svému prozpěvující*, posmrtně 1719). Literatura exilová, tištěná v zahraničí, se v prostředí lidových vrstev šířila prostřednictvím kancionálů či modlitebních knih. Znáмым propagátorem této tvorby se stal Václav Klejch (1678-1737), který vydával knihy vysokého, úzkého formátu, známé pod názvem špalíčky.<sup>242</sup>

Funkci novin plnily tzv. kramářské písně, vyhovující nejen nejširším lidovým kruhům, ale i protireformaci (mezi lidem si získaly oblibu, proto nebylo těžké, aby do nich vdechla své myšlenky), stejně tak lidová ústní slovesnost, jež si získala postavení v celonárodní literatuře 18. století.<sup>243</sup> Do tohoto okruhu spadají například průpovědi, přísloví, hádanky, dětská říkadla, balady, písně, pohádky či proroctví.<sup>244</sup>

V následujících kapitolách se v kontextu s obdobím baroka pokusíme rozebrat dílo obsahující motiv poustevníka od Bedřicha Bridela, *Život sv. Ivana*.

---

<sup>242</sup> Tamtéž. S. 474-475.

<sup>243</sup> Tamtéž. S. 477-478.

<sup>244</sup> Tamtéž. S. 481.

## 5. 2 ŽIVOT SVATÉHO IVANA V KONTEXTU OBDOBÍ BAROKA

*Kapitola Život svatého Ivana*<sup>245</sup> v kontextu období baroka bude rozdělena na dvě části, v nichž bych se chtěla zaměřit na mimoestetickou funkci textu. Za prve poukázat na jeden z možných způsobů, jakým si katolická církev pokoušela naklonit člověka – protestanta - na svou stranu. Za druhé zdůraznit významnost svatoivanské jeskyně v souvislosti s rozšiřováním kultu svatého Ivana.

### 5. 2. 1 Prosba místo úvodu

Úvodem, jež předchází hlavnímu příběhu, tedy *Životu svatého Ivana*, je monolog autora, přednášený formou prosby k tehdejšímu opatovi Matouši Ferdinandovi z Bilenberka.<sup>246</sup> Zdárného cíle své žádosti se Bridel snaží dosáhnout různými způsoby. V porovnání se sebou samotným si plně uvědomuje vlivné postavení M. F. z Bilenberka v církevním světě, načež se v počátcích řeči stylizuje do role bezvýznamného prosebníka, jehož dobro zcela závisí na velkorysosti opata. Silný důraz proto klade na způsob oslovení: „*Vysoce důstojný velebný pane...*“<sup>247</sup> Dříve než přejde ke konkrétnímu jádru věci, odůvodňuje svůj příchod tím, že podsouvá duchovnímu otci jeho vlastní zaujetí osobností svatého Ivana. Pozornost obrací k Bilenberkovým stavebním projektům a spisům, v nichž postava svatého Ivana figuruje: „...*Vaší důstojné velebnosti jest, nebo Vašnostiným pérem ozdobený.*“<sup>248</sup> Od tohoto úseku již pozvolna přechází k podstatě celé věci. Obává se, aby vzpomínka na prvního českého poustevníka nevyprchala z povědomí národa. Z tohoto důvodu předkládá názor, že je před stavbou okázalých církevních staveb mnohem důležitější shromáždit a v písemné podobě uchovat všechny skutky či zázraky, jež svatý Ivan za svého života vykonal.

Můj osobní pohled na celé autorovo počínání je následující. Jak už víme z předchozích kapitol,<sup>249</sup> postava svatého Ivana po ideologické stránce vyhovovala jak katolíkům, tak přijímajícím pod obojí způsobou. Protireformace se snažila převést co největší počet obyvatel naší země na katolické náboženství. Bridelův spis o svatoivanských zázracích na pohled vyhlíží celkem nevinně a jistě by mezi lidmi dosáhl značné popularity („...*a svatý Ivan z nebe*

<sup>245</sup> *Život svatého Ivana* vyšel v roce 1657, je psán prosimetrem (část díla je veršovaná, část psaná prózou). Kromě ní je Bridel autorem latinské verze legendy *Vita sancti Ivani, primi in regno Boëmiæ eremitaë*, vydané roku 1656, mylně připisované M. F. z Bilenberka, která se od té české liší v umělečtějším zpracování. In VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. 2. vydání. Praha, 1995. S. 62. ISBN 80-7108-123-X.

<sup>246</sup> Bližší informace o této, pro svatoivanský kult, významné osobnosti, viz. kapitola *Rozkvět kultu svatého Ivana*.

<sup>247</sup> KOPECKÝ, Milan (ed.). *Friedrich Briedel: Básnické dílo*. Praha, 1994. S. 29. ISBN 80-85639-22-X.

<sup>248</sup> Tamtéž. S. 29

<sup>249</sup> Viz kapitola *Rozšiřování kultu svatého Ivana a Česká literatura v období baroka*.

*ctitele své též naplní žádostí dobrých věcí, za tím nemalý užitek bude.*<sup>250</sup>“). K vydání svého spisu však potřebuje podporu ze strany opata Matouše Ferdinanda z Bilenberka. Pokud by dílo získalo oblibu a katolická církev se přičinila o svatořečení a znárodnění svatého Ivana („...svatý Ivan... veřejně ode vsí katolické církve po všem světě... veleben bude...“<sup>251</sup>“), mohla by se v očích lidu povznést a snáze ho obrátit k požadované víře. Obě strany tedy získají, co chtějí – Bedřich Bridel svou knihu a opat Matouš Ferdinand z Bilenberka pravděpodobně rozšíří řady katolíků o další členy.

### 5. 2. 2 Hospoda svatoivanská

V textu, kterému jsme se věnovali v předchozí kapitole, zaujme pozornost slovní spojení *hospoda svatoivanská*, ve větě: „*Vaší důstojnosti naposledy jest neb Vašnostiným nemalým nákladem, pobořena a již právě na upadnutí hospoda svatoivanská, na poušti obydlí se staví.*“<sup>252</sup> Hospoda svatoivanská představuje jeskyni, v níž poustevník Ivan bydlel. Hospoda svatoivanská představuje jeskyni, v níž poustevník Ivan bydlel. Roku 1657 bylo toto obydlí z podnětu opata Matouše Ferdinanda z Bilenberka rozšířeno na podzemní kapli. Jeskyně se nacházela (a dodnes nachází) ve Svatém Janu pod Skalou. Po smrti sv. Ivana k ní začaly být organizovány hromadné poutě. Právě proto lze toto místo považovat za ústřední bod kultu, který v souvislosti s prvním českým poustevníkem vznikl. Společným motivem těch, jež se rozhodli navštívit hrob sv. Ivana, byly zázraky vykonané poustevníkem, o nichž četli nebo věděli z doslechu. Lidé přicházeli uctít památku významného světce, mnohdy jej dokonce žádali o pomoc (př.uzdravení). Není tedy podmínkou, aby dílo pojednávající o životě a skutcích sv. Ivana, které Bedřich Bridel zamýšlel sestavit, muselo na lid zapůsobit pouze v negativním slova smyslu. Naopak. V době útlaku ze strany vládnoucí katolické třídy mohly takové skutky krutě sužovaný lid posílit a přimět ho, aby v nouzi držel při sobě. Uvedme jeden z možných příkladů a vzpomeňme na okamžik pocházející z *Kapitulní legendy*, kdy ďábel vyhání sv. Ivana z jeskyně. Poustevník chce zápas vzdát, ale s pomocí kříže, darovaného sv. Janem Křtitelem, neustoupí a ze svého příbytku všechny zlé mocnosti nakonec vyžene.<sup>253</sup>

Sv. Ivan tedy nebyl pouze postavou vyhovující ideologickým podmínkám doby. Splňoval kritéria pro národního světce a jeho mravně dokonalý život byl pro všechny věřící hoden napodobování.

---

<sup>250</sup> KOPECKÝ, Milan (ed.). *Friedrich Briedel: Básnické dílo*. Praha, 1994. S. 30. ISBN 80-85639-22-X.

<sup>251</sup> Tamtéž. S. 30.

<sup>252</sup> Tamtéž. S. 29.

<sup>253</sup> Viz. kapitole *Kapitulní legenda*.

### 5. 3 MOTIVY SPJATÉ S POSTAVOU A ŽIVOTEM BRIDELOVA POUSTEVNÍK, SVATÉHO IVANA

V této kapitole bych se chtěla věnovat několika konkrétním motivům, jež jsou spjaté s postavou a životem poustevníka. Tyto motivy rozdělíme do tří částí, přičemž úkolem poslední z nich bude ozřejmit, jakou funkci měla a jakým způsobem na poustevníka působila divoká příroda, prostor, ve kterém žil. Své myšlenky budu podporovat citacemi z příslušných pasáží díla.

#### 5. 3. 1 NÁBOŽENSKÉ MOTIVY

##### 5. 3. 1. 1 Víra v Boha, doprovázená touhou po životě v osamění, rezignace na světskou kariéru

Po úvodní části, Bridelově prosbě pronášené k opatu Matouši Ferdinandovi z Bilenberka, přichází na řadu jádro díla *Život svatého Ivana poustevníka*. Na začátku nám autor představuje postavu Ivana jako syna charvátského krále Gestimula a královny Alžběty.<sup>254</sup> Mladý šlechtic žije v přepychu, jeho obliba u královského dvora s každým dnem stoupá a pro své ušlechtilé vlastnosti (horlivost, spravedlnost, pobožnost) je potenciálním následníkem trůnu. Avšak pobožnost je právě tím, co kalí Ivanovu vznešenou budoucnost. On sám není ze svého postu nijak nadšený. Netouží po kralování, majetku, slávě či přízni lidu. Královské předurčení i otcovská láska se náhle stávají těžkým břemenem.<sup>255</sup> V nesnadné chvíli upíná svou mysl k Bohu. Jeho duše touží po vysvobození. Promlouvá s otcem, chce mu naznačit, jakým směrem se hodlá ubírat, a odmítá královskou korunu: „...jiného krále že míní dvořanem býti, toho totižto krále, jehož království nebude konce.“<sup>256</sup> Kralevic i tak dostává od otce k uvážení celé věci čas na rozmyšlenou. V okamžiku, kdy se Ivan rozhoduje mezi přepychovým životem, láskou rodiny a odloučením od společnosti, proti sobě staví dvě hodnoty. Lásku k Bohu a lásku k vlastní rodině. Lásku k rodině však shledává jako do jisté míry pomíjející jev. Taktéž oblíbenost, důstojnost, čest či nahromaděné jmění: „...lásku boží, lásku k světu, k tělu, k marnostem, ano i k rodičům vypudila.“<sup>257</sup> Ivanova víra v Boha tedy byla natolik pevná, že svou silou lásku k rodině předčila. Zároveň dopomohla k rozhodnutí, aby rezignoval na světskou kariéru a vzdal se veškerého majetku. Hrdina ze všeho nejvíc touží po neokázalém, osamoceném životě. Proto v nestřežené chvíli uniká z dosahu lidské společnosti.<sup>258</sup>

<sup>254</sup> KOPECKÝ, Milan (ed.). *Friedrich Briedel: Básnické dílo*. Praha, 1994. S. 30. ISBN 80-85639-22-X.

<sup>255</sup> Tamtéž. S. 30-31.

<sup>256</sup> Tamtéž. S. 31.

<sup>257</sup> Tamtéž. S. 31.

<sup>258</sup> KOPECKÝ, Milan (ed.). *Friedrich Briedel: Básnické dílo*. Praha, 1994. S. 32. ISBN 80-85639-22-X.

### 5. 3. 1. 2 Pomíjivost a marnost světských hodnot

Pro Ivana je na prvním místě v žebříčku hodnot víra v Boha. Prostředí, ve kterém žil, však preferovalo hodnoty zcela odlišné (př. touha po jmění, moci, slávě apod.). Proto se mladý kralevec rozhodl uchýlit do ústraní. Při odchodu ze společnosti otáčí autor Ivanův pohled nazpět, aby mu dal příležitost vzájemné poměry mezi lidmi a světem, ve kterém žil, kriticky zhodnotit.

Ze snadno pomíjejících hodnot, na něž se Ivan zaměřuje, jmenujme například slávu, kterou obvykle uctíváme člověka, jež nějakým způsobem prospěl společnosti svými skutky. Pomocí nich se zviditelnil a ohromil publikum (společnost). S postupujícím časem však intenzita pozornosti okolí do jisté míry klesá a činy, které zpočátku braly člověku dech, pozvolna mizí z lidského povědomí: „...sláva tráva; / vadne chřadne;...<sup>259</sup>“ Dále poukazuje na touhu člověka po neustálém rozmnožování osobního majetku. Neustálý hon za bohatstvím zatemňuje lidskou mysl a způsobuje, že je člověk den ode dne chamtivější. Nadšení, které majitel jmění zpočátku projevuje nad každým novým penízem, bankovkou, nemovitostí apod., však pomíjí s růstem starostí (možnost krádeže atd.), které tak velké vlastnictví nepochybně přináší: „...Co jest zboží? / Starost množí. / Stříbro, zlato... / ...které vábí,... / ...až tě zbaví / tvého zdraví...<sup>260</sup>“ S majetkem v podstatě souvisí i rozkoš, kterou lze vztáhnout například k požitkům a okázalostem, jež si zámožní lidé díky bohatství mohli kdykoli dopřávat. To způsobilo, že se stávali stále rozmařilejšími. Tento výraz však nejčastěji spojujeme s lidským tělem. Takové myšlenky byly vírou považovány za nemravné a hříšné. Znečišťovaly lidskou duši a člověk se stával nehodným boží lásky: „...Co jest rozkoš? / Jen jako koš / ...plný škody, / vždycky teče, / pryč uteče...<sup>261</sup>“ Jediným přijatelným typem rozkoše bylo vnitřní obohacení prostřednictvím modliteb.

### 5. 3. 1. 3 Askeze, vnitřní zápas

Když si Ivan po několika dnech putování našel nový domov, opuštěnou jeskyni skrytou hluboko v lese, předepsal svému každodennímu životu zcela nový řád. K pravidelným činnostem zařadil čtení z Bible, modlitby, rozjímání a také nácvik askeze. Ta ho měla naučit důkladnému sebeovládání, proto se zavázal k zdrženlivosti v mnoha ohledech (žádná vybraná jídla, přísná sexuální zdrženlivost atd.<sup>262</sup>): „To jeho čtení, to myšlení, to rozjímání. V jichžto tak horlivě se cvičil, že i na pokrm, i na nápoj, i na tvrdost země zapomínal.<sup>263</sup>“

<sup>259</sup> Tamtéž. S. 32.

<sup>260</sup> Tamtéž. S. 33.

<sup>261</sup> Tamtéž. S. 33.

<sup>262</sup> *Universum: Všeobecná encyklopedie*. Díl I. Praha, 2000. S. 312. ISBN 80-207-1061-2.

<sup>263</sup> KOPECKÝ, Milan (ed.). *Friedrich Briedel: Básnické dílo*. Praha, 1994. S. 51. ISBN 80-85639-22-X.

Avšak i na Ivana, dlouho žijícího v naprostém odloučení, daleko od lidské společnosti, po čase dolehla tíha údělu božského sluhu, který se na sebe rozhodl, z lásky k Bohu, dobrovolně vzít. Proto do značné míry začne o své mravní dokonalosti, v porovnání s dokonalostí Boha, pochybovat. Zdůrazňuje bezvýznamnost člověka a vznešenost Boha: „...*Ach! Co jsme my jen, lidé? /...My jsme jenom červíčkové, /...Ó nejjasnější králi, /...velikomocný mocnáři...*“<sup>264</sup> Na základě svých pochmurných úvah začíná svou mysl tihnout zpět, k rodnému kraji i prohnilé společnosti, kterou opustil.<sup>265</sup> Ivan chce co možná nejdříve splynout jak tělesně, tak duševně s Bohem. Jeho vnitřní rozpoložení vyvrcholí touhou po posmrtném životě: „...*Bože, / pojmi mne k sobě brzy, / ač mne nehodným uznávám!...*“<sup>266</sup>

### 5. 3. 1. 4 Kontemplativní život uprostřed divoké přírody

Ivan opouští společnost, ve které doposud žil. V okamžiku, kdy překračuje pomyslnou hranici svého mateřského území, přichází o svůj statut zámožného šlechtice a vše, co je s ním spojené (př. dědictví, moc, bohatství atd.) a stává se obyčejným člověkem. Po několikadenním putování nachází nový domov, jeskyni, ukrytou hluboko v lese. Přechod z jednoho místa do druhého můžeme vnímat jako předěl mezi dvěma světy. První z nich je plný přetvářek, intrik, lží apod., a co především, bez věřících lidí („...*žádné míry, / žádné víry...*“<sup>267</sup>). Oproti prvnímu není ten druhý svět, přírodní, poznamenaný mravními poklesky člověka. V duchovním slova smyslu je volný, nespoutaný a dá se říct, že až nebesky čistý. Společenství, kterým rozumíme vše, co do přírody patří, tedy květiny, stromy, kameny, zvířata atd., v sobě nenesí lež ani přetvářku. Nově přichozí bytosti je ve všech ohledech zcela otevřené. Proto se stává ideálním místem pro rozjímání zbožného člověka. Přímo vybízí k neustálým pokusům o spojení dvou duší. Lidské, jež celou svou bytostí tíhne k Bohu, a nadpozemské, božské, jež dokáže povznést nitro obyčejného člověka, prahnoucího po nesmrtelné boží lásce, na nebeský piedestal.

Ivan si však plně uvědomuje původní, do jeho příchodu ničím nenarušovaný, každodenní rytmus přírody. Jako cizinec, jenž chce začít život na novém, pro něj neznámém místě, žádá přírodu o vstřícné přijetí: „...*Víte, širé pole, /...u vás budu stálý, / přijměte mne skály...*“<sup>268</sup> Na základě vlastního přesvědčení vstupuje tedy Ivan, oproštěný od těžkého břímě kralování i od všeho světského, do ničím neposkvřené lůna divoké přírody, kde začíná osamělý život poustevníka.

---

<sup>264</sup> Tamtéž. S. 53.

<sup>265</sup> Tamtéž. S. 54.

<sup>266</sup> Tamtéž. S. 60.

<sup>267</sup> Tamtéž. S. 42.

<sup>268</sup> KOPECKÝ, Milan (ed.). *Friedrich Briedel: Básnické dílo*. Praha, 1994. S. 46. ISBN 80-85639-22-X.



Od této chvíle se stává poddaným všemocného krále (Boha). Prostředí, v němž rozvíjí nový život, je díky svým vlastnostem částečně zbaveno „pozemskosti,“ což zvyšuje účinky i sílu modlitby. Ta přináší rozjímajícímu poustevníkovi duchovní rozkoš, povznáší ho a umožňuje mu překonávat překážky stojící na cestě k vysněnému cíli. V tomto případě k co možná nejtěšnějšímu sepětí s Bohem. Splynout s přírodou tedy znamená urazit na cestě k němu polovinu vzdálenosti. Pobožný Ivan proto vyzdvihuje přednosti přírody, které má oproti prostoru, který opustil: „...bez světa, bez křiku, / všelikého hřichu...“<sup>269</sup> Vše, co souvisí s přírodou a nachází se v bezprostřední blízkosti místa, na němž žije, Ivan považuje za něco zvláštního, výjimečného. Zdánlivě obyčejným věcem tak připisuje neobyčejnou hodnotu: „...*Vítejte, kamení, / ...nebo mně za oltář / budete, neb polštář...*“<sup>270</sup>

Ivan neopomíjí přírodu ani jako svou živitelku. Již výše jsme se zmínili o Ivanově každodenním procvičování askeze. Je tedy jasné, že v souvislosti s odříkáním a přísným půstem se poustevníkův jídelníček nemohl skládat z vybraných pokrmů, ale pouze z toho, co mu poskytla sama příroda: „...*co vynáší pole, / bude na mém stole...*“<sup>271</sup> Ačkoliv hojně využívá darů, jež mu jeho prostředí poskytuje, nesnaží si přírodu nějakým způsobem zcela podmanit. Lesní zvířata, jediné společníky, pokládá za své druhy, plně akceptuje pravidla svobodného života, a proto s nimi jedná jako rovný s rovným: „...*budete sousedé / moji, i ty, má zvěř, / kamkoliv chceš, se beř...*“<sup>272</sup> Svou pochvalnou řeč Ivan završuje úplným odevzdáním sebe samotného do rukou božích. V tuto chvíli jako by byla zpřetržena i ta nejslabší nitka, která ho spojovala s původním, intrikánským světem: „...*jemu se poroučím, / se světem se pak loučím...*“<sup>273</sup>

Příroda v Bridelově pojetí působí jako prostor, v němž začíná nová etapa lidského života. Stává se ničím neznečištěnou utěšitelkou, živitelkou, oplývá volností, nevinností a klidem. Svou otevřeností je nejpříhodnějším místem pro modlitby a rozjímání, jež člověka, zcela zaníceného vírou, dovedou až na samý okraj celkového splnutí s Bohem.

---

<sup>269</sup> Tamtéž. S. 47.

<sup>270</sup> Tamtéž. S. 47.

<sup>271</sup> Tamtéž. S. 48.

<sup>272</sup> Tamtéž. S. 48.

<sup>273</sup> Tamtéž. S. 49.

## 5. 3. 2 MOTIVY SOCIÁLNÍ

### 5. 3. 2. 1 Mravní úpadek společnosti

Svatý Ivan si při své zpětné kritice společnosti, kterou opouští, všímá nejen některých pro ni důležitých hodnot, ale i vzájemných vztahů mezi jednotlivci, jejich vlastnostmi a chování společnosti jako celku. Na základě toho dochází k závěru, že se lidstvo svým způsobem chování úplně zdevastuje a samo sebe přivede k zániku.

Poukazuje na období plné intrik, podvodů, lží, přetvářek a povýšeného chování, kdy se lidé mnohdy zabývali každý sám sebou, nikoli tím, že by měli držet při sobě: „...všecken škodný, / jsi podvodný.../...neupřímnost / a nesvornost.../”<sup>274</sup>“ Zmiňuje chudý lid, neustále okrádaný, ponižovaný a utlačovaný od vysoko postavených společenských vrstev, ačkoliv ty mají všeho nadbytek: „...*chudým bere, /...a po zlatým / dá bohatým...*”<sup>275</sup>“ Svými slovy dokládá úplnou ztrátu pouta soudržnosti a opravdového přátelství. Na prázdné místo nastupuje přetvářka, lstivost a faleš, jen proto, aby jedinec vždy získal to, co chtěl (majetek, postavení, kariéru), za každou cenu: „...*slova přívětivá / bývají lživá / ...žádné přátelství / nebývá bez lsti.*”<sup>276</sup>“ Všímá si, že ti, co se nestylizují do role poslušných oveček, slepě putujících za svým stádem, a naopak nemají strach projevit vlastní názor, bývají za svůj úsudek zatracování a mnohdy i tvrdě trestáni: „...*kdo tě miluje, / ten vzácný sluje, / kdo opovrhá, / ztracen bývá...*”<sup>277</sup>“ Na konci celé kritiky dochází k závěru, že kvůli špatným sociálním poměrům mezi lidmi, pokleslým mravům, falešnosti, nesoudržnosti a rozmařilosti, přivede společnost sebe sama k úplnému zániku: „...*Vikle se hlava, / vadne jako tráva, / krátí se duch, / vychází puch...*”<sup>278</sup>“

---

<sup>274</sup> KOPECKÝ, Milan (ed.). *Friedrich Briedel: Básnické dílo*. Praha, 1994. S. 34-35. ISBN 80-85639-22-X.

<sup>275</sup> Tamtéž. S. 36.

<sup>276</sup> Tamtéž. S. 39.

<sup>277</sup> Tamtéž. S. 39.

<sup>278</sup> Tamtéž. S. 41.

## 5. 4 OD BAROKA K ROMANTISMU

V období baroka získávaly náboženské motivy na velké intenzitě a lidé se přikláněli k Bohu jako k jediné životní jistotě. Národ trpěl útlakem náboženským (snaha o převedení co největšího množství evangelíků na katolické náboženství) i jazykovým (poněmčování). Ale i když se nový panovnický rod snažil přinutit lid k pro něj nepřirozeným životním převratům a zároveň neprojevil zájem o českou kulturu, nikdy se mu nepodařilo zcela zamezit projevům češství, popřípadě rozšiřování spisů mezi evangelicky orientované jedince. Tím narážím především na naše exulanty v čele s Janem Amosem Komenským, kteří se přes hranice snažili propašovat množství ,evangelické vyznání propagujících spisů těm, pro něž život za hranicemi české země nebyl možný (vazba člověka k půdě<sup>279</sup>), aby podpořili evangelíky ve víře a poskytli lidem do jisté míry duchovní podporu. Lidé začali hledat cestu k Bohu různými způsoby. Jedním z nich se stalo poustevnictví a právě život v ústraní, daleko od ruchu soudobé společnosti, možná napomohl člověku najít zpět ztracenou vnitřní rovnováhu.

Následujícím tematickým celkem, kterým se budu ve své práci zabývat, je motiv poustevníka ve vybraných dílech 19. století, s úvodním exkurzem do vývoje české literatury v období romantismu.

Po období baroka tedy nastupuje klasicismus, který vznikl v 17. století ve Francii a během 18. století se spojil s osvícenskou filozofií. Osvícenský klasicismus, jak ho nazýváme, odmítal všechno fantastické či iracionální a soustředil svou pozornost především na výchovu a rozum, což přispělo k rozvoji školství, novin, časopisů a knihoven.<sup>280</sup> A právě na klasicismus reagovalo období, předcházející romantismu, preromantismus. Slovo pochází z latinského *prae*, tedy před, a rozumíme jím souhrn uměleckých projevů objevujících se během 18. století v Evropě a až teprve v jeho poslední třetině v Čechách (důvodem byl pozdní rozvoj národní literatury<sup>281</sup>), který reagoval na rozumově založený klasicismus. Do dějin literatury byl uveden ve 20. století D. Mornetem a pečlivě rozpracován P. van Tieghemem. Preromantismus má i své historické opodstatnění. Je předělem mezi dvěma sociálně i kulturně historickými epochami, kdy jednu z nich tvoří pozvolný úpadek feudalismu a druhou utváření buržoazní společnosti, kterou podnítila Francouzská buržoazní

---

<sup>279</sup> HRABÁK, Josef. Ústní lidová slovesnost v popředí domácího literárního procesu: Od padesátých let 17. století do osmdesátých let 18. století. In HRABÁK, Josef et al. *Dějiny české literatury I: Starší česká literatura*. Praha, 1959. S.476.

<sup>280</sup> STICH, Alexandr. Osvícenský klasicismus a jeho ústup působením romantismu a národních snah: Pojem osvícenského klasicismu. In LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. doplněné vydání. Praha, 2006. S. 151 – 152. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>281</sup> VLAŠÍN, Štěpán et al. *Slovník literárních směrů a skupin*. 2. doplněné vydání. Praha, 1983. S. 241.

revoluce (1789).<sup>282</sup> Pokud jde o žánrovost, próza preferovala román, povídku nebo cestopisné vypravování. V poezii ustoupily do pozadí žánry výchovné (př. bajka) a uplatnila se balada, lyrická píseň a lyrickoepická romance. V 18. století získávala na váze lidovost a vzorem pro poezii se stala lidová píseň, která velmi brzy upoutala zájem sběratelů i vydavatelů (př. Karel Jaromír Erben).<sup>283</sup> Ve vývoji preromantismu zaujme pozornost dění kolem dvou spisů, jmenovitě Rukopisu královédvorského<sup>284</sup> (1817), objeveného filologem Václavem Hankou<sup>285</sup> (1791-1861) v kostelní věži ve Dvoře Králové, a Rukopisu zelenohorského (1818), nalezeného na Zelené Hoře u Nepomuku. Rukopisy však nebyly všemi autory jednoznačně přijaty. První, kdo proti nim vystoupil a označil je jako nepravé, byl Josef Dobrovský.<sup>286</sup> Tyto padělky, jak se s odstupem času doopravdy prokázalo, vytvořili autoři, fascinováni dávnověkem, s cílem obsadit pozici žánru původní hrdinské epiky, která u nás nebyla doložena.<sup>287</sup>

Zřetelnější rozkvět preromantismu v české literatuře spadá do období dvacátých a třicátých let 19. století, kdy na kulturní scénu vystupuje tzv. jungmannovská generace<sup>288</sup> v čele s hlavním představitelem Josefem Jungmannem (1773-1847).<sup>289</sup> Ten se poprvé představil v roce 1806 v časopise Hlasatel<sup>290</sup> prostřednictvím dvou pojednání s názvem *O jazyku českém*. Tímto projektem nastínil způsob spočívající v rozvoji jazykových základů, kterým by česká společnost mohla získat rovnoprávné postavení mezi soudobými vyspělými národy.<sup>291</sup> Mládeži věnoval dílo *Slovesnost, aneb Sbírka příkladů s krátkým pojednáním*

---

<sup>282</sup> VLAŠÍN, Štěpán et al. *Slovník literárních směrů a skupin*. 2. doplněné vydání. Praha, 1983. S. 238-239.

<sup>283</sup> STICH, Alexandr. Preromantismus: Pojem preromantismu. In LEHÁR, Jan. et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. doplněné vydání. Praha, 2006. S. 177. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>284</sup> Rukopis královédvorský byl po jazykové stránce kladen do 13. století. Obsahoval šest epických zpěvů, dvě lyrickoepické básně a šest písní. In VODIČKA, Felix. Poezie: Iluze starých národních zpěvů. In VODIČKA, Felix et al. *Dějiny české literatury II: Literatura národního obrození*. Praha, 1960. S. 182.

<sup>285</sup> Spolu s Hankou se na tvorbě rukopisů podílel i Josef Linda (1789-1834), autor historické, básnické povídky, *Záře nad pohanstvem* (1818). In STICH, Alexandr. Preromantismus: Ve stopách hrdinského eposu. In LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. doplněné vydání. Praha, 2006. S. 191. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>286</sup> STICH, Alexandr. Preromantismus: Ve stopách hrdinského eposu. In LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. doplněné vydání. Praha, 2006. S. 188-190. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>287</sup> Tamtéž. S. 188.

<sup>288</sup> Do skupiny shromážděné kolem Josefa Jungmanna patřili: Antonín Marek (1785-1877; filozofie a logika), Jan Svatopluk Presl (1791-1849, přírodní vědy) a Josef Vojtěch Sedláček (1785-1836, matematika a fyzika). In STICH, Alexandr. Preromantismus: Idea svěbytné národní literatury. In LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. doplněné vydání. Praha, 2006. S. 182. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>289</sup> VLAŠÍN, Štěpán et al. *Slovník literárních směrů a skupin*. 2. doplněné vydání. Praha, 1983. S. 241.

<sup>290</sup> Časopis Hlasatel vychází od roku 1806, jeho vydavatelem je Jan Nejedlý. In VODIČKA, Felix et al. *Dějiny české literatury II: Literatura národního obrození*. Praha, 1960. S. 235.

<sup>291</sup> MENCLOVÁ, Věra et al. *Slovník českých spisovatelů*. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha, 2005. S. 305. ISBN 80-7277-179-5.

o slohu (1820), vnímanou jako první českou učebnici literatury,<sup>292</sup> a po důkladném zkoumání vytvořil a vydal katalog všech českých spisů, rozčleněných podle jednotlivých období a oborů literatury, zvaný *Historie literatury české aneb Soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národů, osvícení a jazyka* (1825).<sup>293</sup> Největšího významu však dosáhl *Slovník česko – německý* (1834-1839). Podklady pro tuto práci si z velké části sesbíral sám, popřípadě se opřel o starší práce svých předchůdců (př. Václav Jan Rosa). Jungmann se zabýval i překladatelskou činností (př. *Atala aneb Lásky dvou divochů na poušti*, René de Chateaubriand, *Ztracený ráj*, John Milton, *Heřman a Dorota*, Johann Wolfgang Goethe), kterou se snažil dokázat, že český jazyk je schopen i náročnějších jazykových úkonů.<sup>294</sup>

Další významnou osobností této doby je Jan Kollár (1793-1852), básník, sběratel lidových písní a autor filologických prací. Jeho prvotinou je sbírka milostné poezie s názvem *Básně* (1821). Na tuto knihu o tři roky později navazuje titul s názvem *Slávy dcera*. Jde o milostné verše rozdělené do tří částí (*Sála, Labe, Dunaj*), prostoupené myšlenkami týkajícími se minulosti i budoucnosti Slovanů.<sup>295</sup>

Vzrůstající zájem o národní folklór vnesl do literatury oživení v podobě tzv. ohlasové poezie, která se po stránce obsahu i výrazu snažila co nejvěrněji napodobit lidovou píseň.<sup>296</sup> Hlavním představitelem tohoto žánru se stal František Ladislav Čelakovský (1799-1852), který sbíral nejen slovanské písně (př. české, slovenské, ruské, srbské atd.), které vyšly pod názvem *Slovanské národní písně* (dílo o třech svazcích, vycházejících postupně v letech 1822, 1825 a 1827), ale i slovanská přísloví uvedená v souboru *Mudrosloví národa českého* (1852).<sup>297</sup> Čelakovského osobní přínos pro českou literaturu spočívá ve dvou básnických sbírkách. V první s názvem *Ohlas písní ruských* (1829) zpracoval motivy přejaté z ruských bylin (př. *Bohatýr Ilja Muromec*)<sup>298</sup> a v *Ohlasu písní českých* (1829) ztělesňuje pospolitost českého lidu.<sup>299</sup> Na závěr nesmíme opomenout významné autory našeho dějepisectví. Patří k nim především Pavel Josef Šafařík (1795-1861). Jeho stěžejním dílem se staly *Slovanské*

---

<sup>292</sup> VODIČKA, Felix. Josef Jungmann: Tvůrce jazykového programu obrozenecké literatury. In VODIČKA, Felix et al. *Dějiny české literatury II: Literatura národního obrození*. Praha, 1960. S. 250.

<sup>293</sup> Tamtéž. S. 251.

<sup>294</sup> STICH, Alexandr. Preromantismus: Idea svěbytné národní literatury a kultury. In LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. doplněné vydání. Praha, 2006. S. 181-182. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>295</sup> MENCLOVÁ, Věra et al. *Slovník českých spisovatelů*. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha, 2005. S. 348-349. ISBN 80-7277-179-5.

<sup>296</sup> VLAŠÍN, Štěpán et al. *Slovník literárních směrů a skupin*. 2. doplněné vydání. Praha, 1983. S. 200.

<sup>297</sup> NOVÁK, Arne – NOVÁK, V. Jan. *Přehledné dějiny literatury české*. 5. vydání. Brno, 1995. S. 343-344. ISBN 80-7108-105-1.

<sup>298</sup> DVORÁK, Karel. František Ladislav Čelakovský: Ohlas písní ruských. In VODIČKA, Felix et al. *Dějiny české literatury II: Literatura národního obrození*. Praha, 1960. S. 292.

<sup>299</sup> STICH, Alexandr. Preromantismus: Ohlasová poezie. In LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. doplněné vydání. Praha, 2006. S. 199-200. ISBN 80-7106-308-8.

*starožitnosti* (1837), v nichž prokázal účast Slovanů na utváření evropské kultury.<sup>300</sup> František Palacký (1798-1876) v díle *Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodie* (1818) rozmlouvá s Šafaříkem prostřednictvím fiktivních dopisů o způsobech, jakými by se dala pozvednout úroveň české poezie. Stěžejním dílem tvorby tohoto autora je pětisvazkový výklad českých dějin od počátků do nástupu Habsburků na náš trůn (1526), vycházející česky mezi lety 1848-1876, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. Kromě výše uvedených titulů se Palacký, zejména na počátku své vědecké kariéry, věnoval studiu estetiky, která měla určovat způsob, jak hodnotit literární díla. Důraz byl kladen na uměleckou úroveň, morální aspekty či celkové výchovné a zušlechťující vlivy díla. Od roku 1827 vydával český *Časopis Společnosti Vlasteneckého musea v Čechách* (tento časopis měl i svou německou verzi, *Monatschrift der Gesellschaft des Vaterländischen Museum in Böhmen*, vydávaný do r. 1831). Palackého časopis nepřinášel svým čtenářům pouze řadu odborných statí, ale obsahoval i poezii, prózu a později dokonce řadu kritických vyjádření a přehledů.<sup>301</sup>

Preromantismus vnesl do české literatury mnoho různých změn (př. zvýšený zájem o folklór a vznik ohlasové poezie Františka Ladislava Čelakovského či estetické vnímání slovesných děl Františka Palackého) a tím připravil živnou půdu pro navazující vývojovou fázi, tedy romantismus.

#### 5. 4. 1 Česká literatura v období romantismu

Hlavní vývojová linie romantismu<sup>302</sup> spadá do období první poloviny 19. století.<sup>303</sup> Toto období bylo odrazem každodenních změn v životě člověka (př. jde především o pád feudalismu a následný nástup kapitalismu spojeného s novou ekonomickou situací) a zároveň velmi radikálně vystupovalo proti rozumově založenému klasicismu.<sup>304</sup> Není divu, že se během této doby odehrávalo v člověku plno rozporuplných pocitů (př. údiv, zármutek, iluze, touha atd.). Proto je nejčastějším tématem romantické tvorby rozpor mezi člověkem a společností, který romantici řešili různými způsoby. Útěkem do vysněných světů, exotických dálek, přírody, nebo hledali oporu v lásce, jež vždy dokázala překonat všechny

---

<sup>300</sup> NOVÁK, Arne – NOVÁK, V. Jan. *Přehledné dějiny literatury české*. 5. vydání. Brno, 1995. S. 333. ISBN 80-7108-105-1.

<sup>301</sup> MENCLOVÁ, Věra et al. *Slovník českých spisovatelů*. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha, 2005. S. 506-507. ISBN 80-7277-179-5.

<sup>302</sup> Výraz romantismus pochází od slova román, ve smyslu románový, dobrodružný. In VLAŠÍN, Štěpán et al. *Slovník literárních směrů a skupin*. 2. doplněné vydání. Praha, 1983. S. 269.

<sup>303</sup> ŠTĚPÁNEK, Vladimír. Celkové podmínky a základní tendence: Ideová východiska a umělecké směry - Generační rozvrstvení spisovatelů. In VODIČKA, Felix et al. *Dějiny české literatury II: Literatura národního obrození*. Praha, 1960. S. 313.

<sup>304</sup> VLAŠÍN, Štěpán et al. *Slovník literárních směrů a skupin*. 2. doplněné vydání. Praha, 1983. S. 269-270.

problémy. Někteří jedinci se zase upínali k národu a věnovali zvýšenou pozornost lidové tvorbě jako jediné smysluplné hodnotě soudobé společnosti. Výsledkem takového konfliktu byla vnitřní nerovnováha („rozervanost“). Člověk se ve světě plném zla cítil všemi opuštěný, odkázaný jen sám na sebe. To je důvodem, proč tak ostře a často vystupoval proti konvencím své doby.<sup>305</sup>

Romantičtí spisovatelé si kromě zobrazování nesouladu mezi jedincem a společností oblíbili i některé další motivy. Jmenujme například zálibu ve všem tajemném, spojenou s prostředím hřbitovů, zřícenin hradů, jezery, nocí, nebo nedosažitelnost vyjádřenou prostřednictvím měsíce a hvězd na noční obloze.<sup>306</sup> U romantického hrdiny je kladen důraz na volnost,<sup>307</sup> kterou se snaží získat rezignací na pravidla soudobé společnosti. Je poutníkem, tulákem, poustevníkem, divochem, lupičem a společenským vyděděncem (př. cikáni, jedna z marginálních vrstev společnosti odlišující se barvou pleti), plným vnitřních rozporů, zmítající se mezi snem a realitou, bláznovstvím, prožívá záchvaty zuřivosti, upadá do letargické melancholie, oddává se projevům vnitřní extáze, jeho vlastní život ho mnohdy přivádí k zoufalství, je přelétavý a sentimentální. Romantik hledá útěchu v útěku od lidí a vydává se na dlouhá putování. Chce objevovat přírodu, proto mezi místa, na kterých se rád usazuje, patří pouště, hory nebo lesy. Jde tedy především o přirozené prostředí, nezkažené novými principy společnosti.<sup>308</sup>

Romantičtí spisovatelé kladli velký důraz na zobrazování míst, do nichž zasazovali děje svých příběhů. Každá krajina či prostředí mělo své osobité ztvárnění. K samotným popisům patřily i určité atributy (znaky) nebo rysy, jež charakterizovaly prostor v díle konkrétního autora. A právě příroda se stala tím nejpřirozenějším místem pro začátek nového života romantického hrdiny. Představovala krajinu zcela odloučenou od okolního světa a zároveň úkryt pro člověka prchajícího před bezcitnou lidskou společností. Zde snil své fantastické sny, dychtil po nekonečných dálkách, promítal do ní svůj vlastní osud, toužil po nesmrtelnosti, dokonalém splnutí, zkrátka se chtěl stát její součástí.<sup>309</sup> Příroda představovala změt' různorodých lidských osudů, a tím pádem i pravých důvodů, kvůli nimž si člověk ukrytý před zraky civilizace osamělý život v ústraní zvolil. Je čistá (žádné intriky, přetvářky, lži, či povyšování se nad ostatní apod.), prostá a přirozená. Ačkoliv v ní panuje určitá

<sup>305</sup> VLAŠÍN, Štěpán et al. *Slovník literárních směrů a skupin*. 2. doplněné vydání. Praha, 1983. S. 271-272.

<sup>306</sup> JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Romantismus – biedermeier: Romantismus In LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. Praha, 2006. S. 207. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>307</sup> Tamtéž. S. 206.

<sup>308</sup> ČERNÝ, Václav. *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti: Pseudoklasicismus, preromantismus, romantismus a realismus*. Praha, 2009. S. 123. ISBN 978-80-200-1655-3.

<sup>309</sup> HRBATA, Zdeněk – PROCHÁZKA, Martin. *Romantismus a romantismy*. Praha, 2005. S. 18. ISBN 80-246-1060-4.

svoboda, volnost a nespoutanost, má stanovený svůj koloběh, pevný denní rytmus i řád, podle kterého se všichni bez výjimky musí řídit<sup>310</sup>

Základním žánrem romantické literatury byla próza (novela, povídka), do které byly často vkládány písně, krátké veršované skladby, pohádky, dopisy či postřehy z deníků. Ve velké míře se rozvíjela lyrika (především intimní a reflexivní), dále žánry lyricko - epické (básnická povídka), lyricko - dramatické (dramatická báseň) a epické (poéma). Romantická dramata byla určena spíše k četbě než k provedení na jevišti, proto byla vydávána především v knižní podobě.<sup>311</sup>

Nejvýznamnějším představitelem literatury českého romantismu je bezpochyby **Karel Hynek Mácha** (1810-1836), který si všechny své myšlenky, pocity, zážitky z cest, intimní prožitky týkající se jeho ženy Lori (Eleonora Šomková) a vlastní básnické náčrty zapisoval do svých deníků.<sup>312</sup> V jeho dílech se prolínají prvky lyriky, epiky i dramatu, hojně využívá metafor a klade důraz na zvukovou stránku textu.<sup>313</sup> Nejznámějším Máchovým dílem je lyricko-epická báseň *Máj* (1836). Autor se v tomto díle velmi pečlivě věnuje popisům prostředí, ve kterých se děj *Máje* odehrává. Jedná se především o přírodní prostory (les, jezero, okolí šibenice) nebo prostředí vězeňské cely.<sup>314</sup> Jde o příběh Viléma, loupežníka, odsouzeného za vraždu otce. Před smrtí přemýšlí o životě, osudu a vzpomíná na svou přítelkyni Jarmilu. Z Máchových prozaických děl jmenujme román *Cikáni*, z drobnějších próz *Marinku*, *Křivoklad*,<sup>315</sup> *Pouť krkonošskou*, *Mnicha* nebo *Sen*.<sup>316</sup>

Dalším z řady<sup>317</sup> romantických autorů je **Josef Kajetán Tyl** (1808-1856), známý především jako herec, režisér a dramatik. Kromě překladů světových dramát (př. William Shakespeare, *Král Lear*, *Romeo a Julie* atd.) vytvářel i dramata vlastní. Prvním pokusem byla lokální fraška *Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka* (1834).<sup>318</sup> Do *Skupiny*

<sup>310</sup> HRBATA, Zdeněk – PROCHÁZKA, Martin. *Romantismus a romantismy*. Praha, 2005. S. 19. ISBN 80-246-1060-4.

<sup>311</sup> VLAŠÍN, Štěpán et al. *Slovník literárních směrů a skupin*. 2. doplněné vydání. Praha, 1983. S. 273.

<sup>312</sup> JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Romantismus – Biedermeier: Karel Hynek Mácha*. In LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. Praha, 2006. S. 214. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>313</sup> MENCLOVÁ, Věra et al. *Slovník českých spisovatelů*. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha, 2005. S. 428. ISBN 80-7277-179-5.

<sup>314</sup> JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Romantismus – Biedermeier: Karel Hynek Mácha*. In LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. Praha, 2006. S. 216. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>315</sup> Tamtéž. S. 217.

<sup>316</sup> MENCLOVÁ, Věra et al. *Slovník českých spisovatelů*. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha, 2005. S. 429. ISBN 80-7277-179-5.

<sup>317</sup> V kapitole *Česká literatura v období romantismu* uvádím záměrně pouze několik vybraných autorů. Jelikož je hlavním tématem mé práce poustevnictví literatuře, pokládám zdoluhavé povídání o jednotlivých, obecně známých autorech za zbytečné. Karla Jaromíra Erbena volím jako posledního z toho důvodu, že se jeho tvorbou zabývám v ústřední části práce. Každopádně jsem si plně vědoma všech, kteří do období romantismu patří.

<sup>318</sup> ŠTĚPÁNEK, Vladimír. *Josef Kajetán Tyl: Tylova činnost do roku 1845*. In VODIČKA, Felix et al. *Dějiny české literatury II: Literatura národního obrození*. Praha, 1960. S. 405.



dramatických obrazů ze života, jak nazval soubor dramát spadajících do období těsně před revolucí (1848), patřil například *Pražský flamendr* (1846), *Bankrotář* (1847) či *Paličova dcera* (1847).<sup>319</sup> Sílu českého národa ztělesňuje hra *Strakonický dudák* (1847)<sup>320</sup> a na závěr zmiňme jednu z řady dramatických báchorek *Tvrdohlavá žena aneb zamilovaný školní mládenec* (1849).<sup>321</sup> Kromě dramát se Tyl věnoval i psaní povídek (př. historické, *Zlatníkova milenka* (1838)<sup>322</sup>, př. vlastenecké, *Pomněnky z Roztěže* (1838).<sup>323</sup>

Novinář, satirický básník, literární kritik, politik a překladatel **Karel Havlíček Borovský** (1821-1856)<sup>324</sup> je znám především trilogií básnických skladeb *Tyrolské elegie*, *Král Lávra* a *Křest svatého Vladimíra*, které napsal v tyrolském Brixenu, kam byl po zatčení policií roku 1851 deportován. Propuštěn (měl nemocnou ženu) byl až roku 1855 pod podmínkou, že se ve všech směrech vzdá veřejného vystupování.<sup>325</sup> Havlíčkova novinářská činnost byla zpočátku spjata s *Pražskými novinami* a jejich beletristickou přílohou *Česká včela*, které vedl od roku 1846. O dva roky později z *Pražských novin* odešel a založil vlastní s názvem *Národní noviny* a mezi roky 1850 – 1851 se věnoval psaní časopisu *Slovan*.<sup>326</sup> Ostrému vtipu dal Havlíček vyniknout v drobném satirickém žánru zvaném epigramy. Stejně tak pojmenoval svou ironickou sbírku *Epigramy* (1845), rozdělenou do oddílů - *Církví*, *Králi*, *Vlasti*, *Múzám* a *Světu* - kdy každé z částí věnuje osobitou kritiku (př. církvi hromadění majetku, králi odměňování úplatkářství apod.).<sup>327</sup>

Posledním z vybraných autorů je vydavatel, básník, sběratel lidových písní a pohádek **Karel Jaromír Erben** (1811-1870). Jeho vrcholným dílem se stala sbírka balad s názvem *Kytice* (1853).<sup>328</sup> Erben v něm zpracoval motiv viny a trestu, kdy je jakékoli provinění po zásluze „odměněno“ trestem (př. *Zlatý kolovrat*, kdy matka s vlastní dcerou připraví smrt nevlastní dceři, ale obě jsou na konci potrestány tak, jak ony ublížily nevinné Dorničce),

---

<sup>319</sup> ŠTĚPÁNEK, Vladimír. Josef Kajetán Tyl: Tylova činnost do roku 1845. In VODIČKA, Felix et al. *Dějiny české literatury II: Literatura národního obrození*. Praha, 1960. S. 423

<sup>320</sup> Tamtéž. S. 424.

<sup>321</sup> Tamtéž. S. 426.

<sup>322</sup> Tamtéž. S. 408.

<sup>323</sup> Tamtéž. S. 413.

<sup>324</sup> MENCLOVÁ, Věra et al. *Slovník českých spisovatelů*. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha, 2005. S. 221. ISBN 80-7277-179-5.

<sup>325</sup> JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Romantismus – Biedermeier: Karel Havlíček Borovský. In LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. Praha, 2006. S. 230-231. ISBN 80-7106-308-8.

<sup>326</sup> Tamtéž. 229-230.

<sup>327</sup> Tamtéž. S. 232.

<sup>328</sup> DVORÁK, Karel. Karel Jaromír Erben: *Kytice*. In VODIČKA, Felix et al. *Dějiny české literatury II: Literatura národního obrození*. Praha, 1960. S. 554.

osudovosti, snahy překonat nadpozemské zákony (př. *Štědrý večer*, dívky chtějí mermomocí znát dopředu svůj vlastní osud) nebo motiv mateřské lásky (př. *Vodník*, matka se snaží uchránit svou dceru, vodníkovu ženu, před hlubokým jezerním světem jejího muže, za což dcera zaplatí smrtí svého vlastního dítěte). Kytice tedy umožňuje nahlédnout do světa hříchu, trestu, odpuštění, mateřské lásky, mezilidských vztahů a nadpřirozených bytostí.<sup>329</sup>

---

<sup>329</sup> DVORÁK, Karel. Karel Jaromír Erben: Kytice. In VODIČKA, Felix et al. *Dějiny české literatury II: Literatura národního obrození*. Praha, 1960. S. 556-557.

## 5. 5 POUSTEVNICTVÍ VE VYBRANÝCH DÍLECH 19. STOLETÍ

V následujících kapitolách bych chtěla přiblížit poustevnické motivy, které se objevují v tvorbě Karla Hynka Máchy a Karla Jaromíra Erbena. Důvod mého výběru je následující: Karel Hynek Mácha vyniká svými popisy přírody a nabízí klasickou postavu poustevníka, který se zbavuje všeho majetku a ostatních světských záležitostí a na základě vlastního rozhodnutí odchází do ústraní, aby mohl žít lepší a dokonalejší život. Při výkladu využiji básně *Poutník, Poustevník a Svatý Ivan*.<sup>330</sup> Oproti němu mi Karel Jaromír Erben poskytuje pohled na postavu člověka – vraha, který není poustevníkem dobrovolně, ale v podstatě z donucení, kdy musí podstoupit přísné pokání, aby odčinil všechny svoje hříchy. V tomto případě budu vycházet z balady s názvem *Záhořovo lože*.<sup>331</sup>

Kapitola bude rozdělena na dvě části. Nejprve se zaměřím na básně předního českého romantika Karla Hynka Máchy, v druhé části pak na baladu Karla Jaromíra Erbena. A protože příroda, užívaná romantickými spisovateli jako útočiště pro jejich hrdiny, v našem případě s životem poustevníka do značné míry souvisí, mnohdy do něj radikálně zasahují (př. západ slunce = smrt poustevníka), budou motivy spjaté s postavou a životem poustevníka rozděleny do dvou částí, obdobně jako u literatury barokní, na náboženské a přírodní.

---

<sup>330</sup> Karel Hynek Mácha měl v úmyslu zpracovat život svatého Ivana do podoby rozsáhlé veršované skladby o pěti odděleních s názvem *Ivan*, jejímž úvodem se měla stát skladba *Poutník*, jež byla později přepracována jako samostatná báseň. O Máchově záměru však svědčí pouze rukopis o čtyřech listech, přičemž dílo jako celek nebylo nikdy dokončeno. In VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. 2. vydání. Praha, 1995. S. 66. ISBN 80-7108-123-X.

<sup>331</sup> *Záhořovo lože* začíná Karel Jaromír Erben rozpracovávat kolem roku 1836. Krom něj je autorem dalších jedenácti skladeb, do nichž bylo *Záhořovo lože* zařazeno. Komplet dvanácti balad vyšel roku 1853 pod názvem *Kytice z pověstí národních*. In NOVÁK, Arne – NOVÁK, V. Jan. *Přehledné dějiny literatury české*. 5. vydání. Brno, 1995. S. 373-374. ISBN 80-7108-105-1.

## 5. 6 MOTIVY SPJATÉ S POSTAVOU A ŽIVOTEM POUSTEVNÍKA V TVORBĚ KARLA HYNKA MÁCHY

### 5. 6. 1 NÁBOŽENSKÉ MOTIVY

#### 5. 6. 1. 1 Askeze, život v osamění

Na první pohled by se mohlo zdát, že život poustevníka bude v Máchově podání vypadat velmi zjednodušeně, a to přibližně v této podobě; staříčkový poustevník žije spokojeně v lůně divoké přírody a každý den se pokorně modlí nedaleko svého příbytku. Opak je však pravdou. I poustevník – romantik podléhal pravidlům přísného pústu a odmítal pohodlí: „*Lůžkem byl mu tvrdý kámen, / každodenní Bohu daň...*“<sup>332</sup> Oproti baroku můžeme vnímat změnu v podstatě příčiny odchodu do ústraní. Barokní poustevník opouští své původní prostředí z náboženských důvodů a na odlehlém místě se usazuje proto, aby duševně splynul s Bohem. Poustevníka – romantika provází těžký životní úděl v podobě neschopnosti přizpůsobit se novým pravidlům soudobé společnosti, která radikálně odmítá, a tím v podstatě ztrácí, svou rodnou půdu pod nohama: „*Truchlivý ho přiměl osud, / úděl zoufalý, /...v lůně oudolí / neznám, trávil živobyťi...*“<sup>333</sup>

#### 5. 6. 1. 2 Kontemplativní život uprostřed divoké přírody

Jedním z náboženských motivů, který romantismus v souvislosti s poustevníkem přebírá po baroku, je poustevník ukrytý v hloubi divoké přírody, který intenzivně vnímá přírodní koloběh a snaží se v něm najít své pevné místo. Proto s rozbřeskem modlitbou vítá nový den, při západu slunce se s ním stejným způsobem loučí: „*...křížek již se / v ranní záři jasně skví; / Ivan z lůžka se tu zdvihne, /...v rozjímání tráví den...*“<sup>334</sup>

### 5. 6. 2 PŘÍRODNÍ MOTIVY

#### 5. 6. 2. 1 Motiv kříže a skály

Kříž a skála mají v Máchově tvorbě s námětem poustevníka mnoho různých významů. V prvním případě lze jednotlivým subjektům z básně přiřadit v přeneseném slova smyslu jejich vlastní význam. Kříž, stojící na mechem pokrytém vrcholu skály, ztělesňuje věřícího člověka. Samotná skála pak poukazuje na náročnost úkonů, jimž se musí podrobit, aby dosáhl svého cíle. Prostor, který odděluje kříž a hvězdné nebe, symbolizuje nedosažitelnost Boha, k němuž se lidská bytost snaží přiblížit.

<sup>332</sup> POHORSKÝ, Miloš. *Karel Hynek Mácha: Máj, básně, dramatické zlomky, dopisy*. Praha, 1986. S.161-162.

<sup>333</sup> Tamtéž. S. 69.

<sup>334</sup> Tamtéž. S. 161-162.

Další možností je skála jako životní cesta jedince a kříž na jejím vrcholku představuje břemeno osobního údělu. Nerovnost povrchu značí nesnáze, v nichž se člověk během života a zvláště při hledání jeho nového smyslu (pomyslné vystupování k vrcholu hory) ocitá. A nakonec kříž, částečně skrytý v houštině, označující prostor víry a zároveň místo s tajemstvím, který ukrývá neznámý osud zbožného muže: „*Vysoká kde hrdě skála / ve hvězdnatou strmí říš, /...na svém hřbetě nese kříž, / jenž vyhlídá z tmavé houšti:...*“<sup>335</sup> V dalším případě skála i kříž symbolizují předzvěst smrti a následné odloučení od světa (poustevníkovi se v noci zjeví anděl a zvěstuje mu, že ho Bůh následující noc povolá k sobě). Všímáme si také vzájemných protikladů typických pro romantické dílo. Tmavá noc, s níž je spojeno ticho a klid, v kontrastu s ranní září, kdy je příroda znovu uvedena do pohybu: „...*opět svaté ticho všude, / tmavá noc v oudolí dlí, / na skále však křížek již se v ranní září jasně skví...*“<sup>336</sup> Kříž také vytváří hodnotovou protiváhu k temnému pozadí. Objevují se romantické prvky jako dálka, háj, mechem pokrytý pahorek nebo zdobení růžemi. V okamžiku, kdy poustevník zůstává zcela opuštěn (odlétající ptáci), plní jím ozdobený a opečovávaný kříž (víra) funkci životní jistoty a opory: „...*a když z háje všichni ptáci / prchli v dálnou zem, poustevník tam kříž svůj věncí...*“<sup>337</sup>

Druhým typem zobrazování tohoto motivu je kříž spojený s postavou poutníka. Tmavá rokle ozářená bledým měsíčním světlem navozuje pochmurnou atmosféru noci, kterou podtrhuje šedý kamenný kříž (šedá ve smyslu stáří – předzvěst smrti), vztyčený ze země jako varovné znamení (upozorňuje na posvátnost místa) pro poutníka, který se bezcílne potuluje nočním lesem (do těchto míst ho přivádí zoufalý životní úděl, jež ho přiměje stát se poustevníkem): „...*kříž tam kamenný a šedý / z země vyniká, / sám jak přístrach, ... / straší poutníka...*“<sup>338</sup>

### 5. 6. 2. 2 Motiv východu a západu

Pro poustevníka, stejně jako v životě „obyčejného“ člověka, představuje slunce především světlo, teplo a zároveň vstup do nového dne. Mácha zobrazoval jeho východ prostřednictvím metafory požáru.<sup>339</sup> Zpočátku se věnuje popisu nebe, kdy tmavá noc pozvolna ustupuje z oblohy, až vybledne úplně a její místo střídají červánky. Tajemství ranní přírody podtrhuje vše obklopující mlha, jež skrz sebe nedá nahlédnout. Proto je náš pohled velmi rozostřený,

<sup>335</sup> POHORSKÝ, Miloš. *Karel Hynek Mácha: Máj, básně, dramatické zlomky, dopisy*. Praha, 1986. S.160.

<sup>336</sup> Tamtéž. S. 161.

<sup>337</sup> Tamtéž. S. 69.

<sup>338</sup> Tamtéž. S. 68.

<sup>339</sup> HRBATA, Zdeněk – PROCHÁZKA, Martin. *Romantismus a romantismy*. Praha, 2005. S. 64. ISBN 80-246-1060-4.

vidíme pouze obrysy vysokých skal. V okamžiku, kdy sluneční paprsky nabývají na své intenzitě, ustupuje i nepropustná clona mhy. Krajina, kterou jsme původně vnímali jen v obrysech, jako kulisu celého výjevu, nyní mění svou polohu. Dostává se do popředí a vystupuje před námi v celé své kráse: „*Zítřka kdy se východ zapaluje, / nejprve hory jen se v dálce stkví, / ranní víchř mlhy oddaluje, / ...až pak slunce z oblak zří, / ...zraku krajina se zjeví celá...*”<sup>340</sup> Poustevník tráví poslední hodiny svého života modlitbám a loučí se s životem na zemi. Čím víc slábnou paprsky slunce, tím rychleji ho život opouští, až nakonec vyhasne úplně: „*...papršlek sesílá slunce, / na Ivana ještě zří, / ...a pak sklesne, s sluncem zajde;...*”<sup>341</sup>

### 5. 6. 2. 3 Motiv mlhy

Mlha se v Máchově tvorbě nepředstavuje pouze jako atribut tajemného místa. V přeneseném slova smyslu ji můžeme prostřednictvím metafory přirovnat k trápení, které se ukrývá uvnitř lidského nitra. Jeho příčinou může být cokoli; nesnáze, těžký životní úděl nebo ztráta milované osoby. To vše výrazně působí na psychiku i vzhled postavy. Je skleslá, nemluvná, chodí jako tělo bez duše, hledá řešení sama v sobě a jediné, co ji udržuje při životě, je naděje, která postupně sílí, stejně jako sluneční paprsky, až nakonec úplně vytlačí žal (mlhu) z lidského nitra ven: „*...slunce budí, prchá mlha zlá, / žalu bouře v prsou utišená; / k světlu procitá duše má...*”<sup>342</sup>

---

<sup>340</sup> POHORSKÝ, Miloš. *Karel Hynek Mácha: Máj, básně, dramatické zlomky, dopisy*. Praha, 1986. S.197.

<sup>341</sup> Tamtéž. S. 162.

<sup>342</sup> Tamtéž. S. 197.

## 5. 7. MOTIVY SPJATÉ S POSTAVOU A ŽIVOTEM POUSTEVNÍKA V DÍLE KARLA JAROMÍRA ERBENA

### 5. 7. 1 MOTIVY NÁBOŽENSKÉ

#### 5. 7. 1. 1 Kontemplativní život uprostřed divoké přírody

Postava Záhoře v Erbenově baladě *Záhořovo lože* představuje odlišný způsob příklonu k životu poustevníka. Nejde tu o dobrovolné přesvědčení, ale o přestup na víru z donucení, podníceného strachem z trestu, jež na vraha Záhoře, ukrytého v tmavých houštinách, čeká v pekle. Mládenec, jenž mu zprávu o chystaném trestu z pekla přináší, ho zároveň přiměje k pokání, které v podstatě symbolizuje vnitřní zápas ďábla s Bohem. Ďábel se touží zmocnit Záhořovy duše, ta mu náleží za vraždy a hříšný život, jaký vedl. Zoufalý pokus hříšníka sebe samotného na poslední chvíli zachránit v podobě náhlého obratu k víře probouzí boží sílu k životu. Ta díky viníkovu přísnému každodennímu pokání (neustálé modlitby a prosby vysílané k Bohu) boj o téměř zatracenou duši nakonec vyhrává: „A Záhoř klečí, klečí neustále; / klečí ve dne v noci – nepije, nejí;...“<sup>343</sup>

#### 5. 7. 1. 2 Askeze

Záhoř, jež zabil nespočetné množství lidí a vyslyšel z úst mladého poutníka zvěsti o pro něj připraveném pekelném mučidle s názvem stejným jako je název celé básně, *Záhořovo lože*, vyžaduje v záchvatu strachu na mládenci radu, jak se od mučení zachránit. Proto, aby mu Bůh odpustil, je nutné, aby za své hříchy podstoupil mnohaleté pokání, jež by jeho duši zcela očistilo. Míra Záhořovy viny však nemá obdoby. On sám se stává tím, kdo musí najít způsob, jakým dosáhne odpuštění. Avšak i cesta Záhořova vlastního „sebeumrtvování“, kterou se rozhodne podstoupit, má svá jasná, ničím nezměnitelná pravidla. Nesmí hledět na množství času stráveného modlitbami a doprošováním se boží milosti a slitování. Musí bdít ve dne i v noci, ať už je horké léto nebo mrazivá zima, či potlačit v sobě jedny z nejpřirozenějších, základních lidských potřeb, hlad a žízeň. Proto, aby se vyhnul peklu, nesmí nikdy, ani jen nepatrně sejít z cesty nápravy, to vše až do doby, než se k němu poutník vrátí a od těžkého břemene Záhoře vysvobodí: „...kleč ve dne v noci, ukrutný zlosynu! / Času nepočítej, nedbej žízně, hladu, / jedno počítej svých zločinů řadu,...“<sup>344</sup>

<sup>343</sup> ERBEN, Jaromír, Karel. *Kytice*. Praha, 1988. S. 72.

<sup>344</sup> Tamtéž. S. 72.

## 5. 7. 2 MOTIVY PŘÍRODNÍ

### 5. 7. 2. 1 Motiv kříže a poutníka

V Erbenově pojetí se stejně jako u Máchy objevuje motiv kříže, tentokrát však ne ve spojení se skálou, ale s postavou poutníka nesoucího těžké osobní břemeno. Dříve než se narodil, upsal otec jeho duši ďáblu. Mladý poutník se proto vydává na cestu do pekla, aby prokletý úpis získal zpátky. Růženec a kříž, umístěné na konci dlouhé hole, v básni figurují jako boží zbraně, které mají poutníka ochránit před pekelnými mocnostmi: „*Milost boží velká! A znamení kříže / zlámet' i strašlivé pekelné mříž,...*”<sup>345</sup> Poutník se před odchodem do pekla touží rozloučit se svou mrtvou dívkou. Kříž, který u jejího hrobu objímá, můžeme vnímat jako tělo zesnulé dívky. Na tomto příkladu vidíme, že to, co mládence posiluje v rozhodnutí vydat se pro úpis do pekla, není jen víra v moc Boha, ale zároveň s ní i láska k dívce, kterou mladík uchovává ve svém srdci, přestože dávno zemřela: „*...poutník v ranním světle kmitu, / okolo kříže ruku otočenou, / vroucně objímá dřevo bez citu...*”<sup>346</sup> V dalším případě se vrah Záhoř rozhodne ušetřit život mladého poutníka pod podmínkou, že mu po příchodu z pekla popíše vše, co tam viděl. Kříž symbolizuje nejen odvahu a sílu boží moci, s níž je mladík odhodlán do pekla vstoupit a vybojovat nešťastný úpis zpět do svých rukou. Zároveň s tím se stává zárukou života, který ztratí, pokud slib daný Záhořovi poruší: „*...Přísahám na kříže svatého slávu, / že ti z pekla věrnou přinesu zprávu...*”<sup>347</sup>

### 5. 7. 2. 2 Motiv východu a západu

Na křížové ose světových stran by nebe mělo teoreticky figurovat na místě nejvyšším, tedy severu, naopak peklo v bodě nejhlubším, na jihu. Těžko říct, proč si Karel Jaromír Erben zvolil pro umístění dvou protipólů, nebe a pekla, strany východ a západ. V tomto pojetí je pro východ důležitý vstup do nebe, brána, kterou prochází duše zesnulých. Jde o místo sloužící k přechodu z jednoho světa do druhého. Lidská bytost, respektive to, co z ní zůstává (duše), se oproštěním od veškeré pozemskosti a tělesnosti proměňuje v nadpozemský subjekt. Nebe se díky bráně stává prostorem víry, bezpečí a nového, lepšího života.<sup>348</sup> Zároveň je místem věčného světla, kde temnota ani zlé mocnosti nemají žádnou šanci: „*...Tam na východě nebeská je brána, / tam u věčném ráji bydlí boží svatí;...*”<sup>349</sup> Nebeskou bránu střídají pekelná vrata na západě. Jimi procházejí duše vrahů, kuplířů, smilníků, zlodějů, lhářů, kacířů atd., které podstupují tresty na pekelných mučidlech. Peklo také charakteristicky zapáchá, ostatně

<sup>345</sup> ERBEN, Jaromír, Karel. *Kytice*. Praha, 1988. S. 66.

<sup>346</sup> Tamtéž. S. 64.

<sup>347</sup> Tamtéž. S. 67.

<sup>348</sup> HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím*. Praha, 1994. S.109-110. ISBN 80-85917-03-3.

<sup>349</sup> ERBEN, Jaromír, Karel. *Kytice*. Praha, 1988. S. 63.



jak známo z pohádek, směsí síry, smoly, uhlí či spáleného dřeva. Je místem pokleslých mravů, karbanu, zhýralostí, tělesných pokušení, hrubých slov, zlomyslností atd. Všude vládne jen tma a zlo: „...Ale na západě jsou pekelná vrata, /...tam pletou d'áblové..., / zlořečené duše v ohnivá kola...<sup>350</sup>“

### 5. 7. 2. 3 Motiv mlhy

Motiv mlhy se objevuje hned v úvodu Erbenovy balady a navozuje pochmurnou atmosféru, která prostupuje celou skladbou, ať už doplněna motivem havranů (černých nevlídných hostí), označujících místo, kde někdo ztratil svůj život, nebo poutníkem, truchlícím u hrobu své dívky. Funguje jako poklička na hrnci, je neprůhledná, a tudíž netušíme, co se pod ní ukrývá. Prostor, který ovládá, je chladný, ponurý a temný. Ve vzduchu je cítit smrt a pach tlejícího listí, někdy se totiž stává, že duši zesnulého člověka zůstane zavřená jak nebeská, tak pekelná brána. Taková duše pak neustále bloudí temnými místy, díky mlze dokonale skrytá před zraky toulajících se smrtelníků, a hledá místo, na které patří: „Šedavé mlhy nad lesem plynou, / jako duchové vlekouce se řadem;...<sup>351</sup>“

---

<sup>350</sup> ERBEN, Jaromír, Karel. *Kytice*. Praha, 1988. S. 63.

<sup>351</sup> Tamtéž. S. 62.

## 5. 8 POUSTEVNÍKOVO OBYDLÍ JAKO MÍSTO S TAJEMSTVÍM

Místo s tajemstvím bývá označováno jako uzavřený prostor, zcela vzdálený lidské společnosti, na kterém si člověk uvědomuje vlastní JÁ mnohem intenzivněji než někde jinde. Od ostatních se odlišuje například svým vzhledem nebo prostorem, do kterého je umístěno. Mezi taková místa patří například zřícenina hradu, opuštěná jeskyně, dětská skrýš, oprýskaná maringotka nebo polorozpadlá chatrč. Každé z těchto míst má svůj vlastní příběh. Dřevěná skrýš uchovává vzpomínky na dětská dobrodružství, stará maringotka přináší svědectví o půvabné krasojezdkyni a polorozpadlá chatrč připomíná místo, kde se člověk nehodný boží náklonnosti snažil dosáhnout odpuštění. Chaloupka se stává středem zájmu na konci 18. století. Je ukrytá hluboko v nitru přírody, proto představuje nejen opak k domům rušného města, ale zároveň i místo, kam se před ním mohli lidé ukrýt (stejně tak je tomu dnes). Po vnější stránce je obvykle prostá a skromná, pokrytá slámou, sněhem nebo mechem. Uplatňuje se jako prostor vhodný pro požitky z ticha, klidu, meditace či odpočinku.<sup>352</sup> Chaloupka v Máchově podání (báseň *Poustevník*): „*Vprostřed oudolí tam stála / sama v pustině / chyše slámou krytá, malá / háji ve klíně...*“<sup>353</sup> slouží jako záchytný bod pro toho, kdo se snaží uniknout společnosti a prostředí, v němž žije (viz. výše byl z této básně citován těžký úděl člověka).

V okamžiku, kdy poustevník do svého příbytku vstoupí, se chaloupka stává záhadným místem. Uzavřený prostor totiž skrývá pravé důvody poustevníkova útěku ze společnosti, ať už jde o vlastní přesvědčení, spáchané hříchy nebo jiné osobní problémy. Stáváme se svědky mravní nápravy, kterou provází přísný půst, boj s ďábelským pokušením, neustálé modlení a rozjímání. Poustevník je zkrátka ochoten podstoupit vše možné i nemožné jen proto, aby mu bylo odpuštěno.

---

<sup>352</sup> MACURA, Vladimír. Chaloupka – projekt idyly. In HODROVÁ, Daniela a kol. *Poetika míst*. Praha, 1997. S. 45-46. ISBN 80-86022-04-8.

<sup>353</sup> POHORSKÝ, Miloš. *Karel Hynek Mácha: Máj, básně, dramatické zlomky, dopisy*. Praha, 1986. S.68.

## 6. ZÁVĚR

V této práci jsem se zabývala poustevnictvím, jeho vznikem, vývojem a především poustevnickou motivikou ve vybraných českých literárních dílech období baroka a romantismu.

Práce je rozdělená do pěti hlavních kapitol. První z nich, *Zrod poustevnictví a jeho středověká evropská tradice*, nás seznamuje s různými podněty (př. křesťanské asketické hnutí v Egyptě) a osobnostmi (př. Eliáš a Elizeus), které daly impuls pro vznik a vývoj poustevnictví. Dále ozřejmuje důvody vzniku prvních klášterních komunit a nakonec představuje životy dvou nejstarších poustevníků, sv. Pavla Thébského a sv. Antonína Velikého.

Druhá, *Rozkvět poustevnictví v českém baroku*, je věnována tématu poustevnictví v Čechách. A to nejen jeho vzniku, rozkvětu a zániku, ale zároveň i největšímu obdivovateli barokního poustevnictví, F. A. Šporkovi, který dal podnět ke vzniku mnoha poustevnických staveb a zároveň dal vyniknout osobitému způsobu zpracování poustevnické tematiky, sochaře Matyáše Bernarda Brauna.

Třetí kapitola se zabývá našimi nejvýznamnějšími českými poustevníky, sv. Ivanem a sv. Prokopem. Pasáž věnovaná životu a kultu sv. Ivana je hlouběji rozvedená. Ne však proto, že bych nějakým způsobem chtěla sv. Prokopovi ubírat na jeho vážnosti. Důvodů proč považuji za důležité, do jisté míry vyzvednout postavu sv. Ivana před sv. Prokopem je několik. V první řadě je pro nás sv. Prokop v porovnání se sv. Ivanem přece jen obecně známější osobností. Sv. Ivan také získal titul prvního českého poustevníka. Po smrti si díky svým skutkům, o kterých se lidé dověděli, získal obrovské množství příznivců, a to jak z řad prostého lidu, tak z šlechtických kruhů. Posledním důvodem je zachování klasické představy o způsobu poustevnického života. Sv. Ivan v tomto ohledu zcela zachovává tradici. Žije v naprostém osamění, na odlehlém místě, dodržuje přísný půst a všechen čas tráví na modlitbách. U sv. Prokopa tuto tradičnost postrádám už proto, že životopis sv. Prokopa zmiňuje komunitu lidí, kterou kolem sebe tento světec, v době odloučení od společnosti, shromáždil. Jeho odchod do ústraní tedy vnímám spíše jako přechodnou životní etapu a krátkodobou touhu po novém způsobu života.

Čtvrtá kapitola představuje stěžejní část práce. Je rozdělena do dvou tématických oddílů, které se zabývají způsobem zpracování motivu poustevníka ve vybraných literárních dílech českého baroka a romantismu. Oba oddíly jsou uvedeny vstupní pasáží, která se zabývá vývojem české literatury příslušného období. Čtenář díky ní získá určitou představu o tom, v jakém prostředí a podmínkách literatura baroka i romantismu vznikala a kdo patřil mezi

její významné představitele. Tyto zkušenosti mu při čtení následujících kapitol, umožní lépe pochopit způsoby, které autoři využili při zpracovávání poustevnické tematiky. Barokní část práce je věnována Bridelově básnické skladbě, *Život svatého Ivana, prvního v Čechách poustevníka*. Romantická se zabývá básněmi *Poutník*, *Poustevník* a *Svatý Ivan* od Karla Hynka Máchy a baladou *Záhořovo lože*, Karla Jaromíra Erbena. Obě poloviny práce mají podobnou strukturu. Vybrané motivy jsem se pokusila spojit s kontextem příslušné doby a roztřídila je do tématických podkapitol.

Ve své práci jsem došla k následujícím závěrům. Víra v Boha prostupuje životem „barokního“ poustevníka od začátku až do konce, ovlivňuje jeho myšlení i chování. Je tak silná, že dokáže přimět „boháče“, aby se stal „chud’asem a dokonce nahradit lásku rodiny, darovat obživu i poskytnout oporu v těžkých životních chvílích. Příroda, v níž sv. Ivan našel domov, znamená novou životní etapu, jejímž jediným cílem je smrt, která Ivanovi pomůže k tělesnému a zejména duševnímu splynutí s Bohem. Romantická tvorba některé náboženské motivy zachovává, ale v životě poustevníka „romantika“ už nehraje hlavní roli víra, ale příroda. Přírodu „barokní“ vnímám pouze jako krátkodobou, přechodnou etapu lidského života. Jedinec se v ní sice načas usadí, ale po smrti ji zase hned opustí. Pro poustevníka „romantika“ není prioritní splynout s Bohem, ale s přírodou, protože splynout s ní, znamená urazit polovinu cesty k Bohu.

Pokud mezi sebou mám porovnat způsob ztvárnění poustevníka K.H. Máchou a K.J. Erbenem, pak bych se zaměřila na motiv *Východu a západu*. V Máchově pojetí je tento motiv spjat s něčím novým (dnem, životem, událostí v životě člověk atd.), je laděn spíše pozitivně, vesele. Východ v Erbenově pojetí symbolizuje nebe, západ peklo. Nebe oproti peklu většinou vnímáme kladně. Avšak východ i západ mají v Erbenově podání tragický ráz. Oba totiž představují smrt. Nezáleží na tom, že jednou se člověk dostane do „lepšího“ nebe a podruhé do „horšího“ pekla. Druhý rozdíl vidím v celkovém pojetí postavy poustevníka. Máchova poustevníka vnímám jako milého zbožného muže, který se tiše modlí nedaleko své lesní poustevny. Tuto představu podporuje i Máchův cit pro popisování přírody, která je typická svými romantickými znaky jako měsíc, hvězdy, noc, tajemné houštiny, kříž zdobený květinami atd. V porovnání s Máchovým působí Erbenův poustevník spíše realisticky. Napomáhá tomu jeden z tradičních „erbenovských“ motivů, vina a trest. Záhoř nevede poustevnický život dobrovolně. Je k němu přinucen pokáním, kterým odčiní všechny své hříchy a zachrání se před pekelným trestem. Navíc se v baladě objevují mnohdy až surové prvky jako vražda, pekelná koupel, rozdrčení ďábla železnou pannou apod.

Podle mého názoru se mezi obdobím baroka a romantismu nemění podstata poustevníka jako člověka. Pořád jde o zbožného muže, který žije v osamění a každodenní náplň jeho života tvoří modlitby. Změnu vnímám především v dobovém pojetí. Každý z poustevníků totiž pro svůj život preferuje zcela odlišné hodnoty. Prioritou barokního poustevníka je posmrtné splnutí s Bohem, pro romantického eremitu je na prvním místě splnutí s přírodou. Bůh je pro něj až na druhém místě. Baroko na mne tedy působí jako doba, která člověka tísní tak, až dosáhne jeho záhuby (dobová konvence předepisovala, že jedinými cílem života je smrt). Romantismus oproti baroku poskytuje jedinci volnost (člověk se prostřednictvím snů a fantazie může vydat prakticky kamkoliv) a tím pádem i důvod proč žít.

## RESUMÉ

In this thesis I dealt with hermit, its origins, development and particular hermit motives in selected Czech literary works of Baroque and Romanticism periods.

The thesis is divided into four main chapters. The first one, the birth of hermit and his medieval European tradition, introduces us to various stimuli (for example Christian ascetic movement in Egypt), and personalities (for example Elijah and Elisha) that gave impetus to the emergence and evolution of hermit. This chapter illustrates the reasons for the emergence of the first monastic communities, and finally presents the lives of two ancient hermits, St. Paul Thebsky and St. Anthony the Great.

The second one, flowering hermit in Czech Baroque style, is devoted to the theme hermit in Bohemia. And not only the emergence, flowering and decay, but also admirers of the Baroque biggest hermit, F. A. Špork, who gave rise to the emergence of many hermit buildings and also excelled the unique way of fulfilling of hermit themes of sculptor Matyas Bernard Braun.

The third chapter deals with our leading Czech hermits, St. Ivan and St. Prokop. The passage devoted to the life and cult of St. Ivan is deeply thought. At this stage I do not wish to rule the figure of St. Prokop out but I feel more passion with St. Ivan. There are several reasons to make me believe in this. First and foremost is that St. Prokop, in comparison with St. Ivan, has a generally well-known personality. St. Ivan also won the title of the first Czech hermit. After his death, thanks to his deeds, by which people learn, he has got a huge number of supporters, both among ordinary people and the aristocratic circles. The last reason is to preserve traditional notions of how hermit's life. St. Ivan in this respect fully preserves the tradition. He lives in utter isolation on a remote place, observing strict fasting and spends all his time to prayers. But with St. Prokop I miss this tradition especially because of his Curriculum Vitae St. Procopius that mentioned the community of people he assembled around him during his separation from outside world. Therefore I feel his separation more like a transitional stage of his life and a short-term desire for a new way of life.

The fourth chapter introduces the core part of my bachelor. It is divided into two thematic sections, which deal with working theme hermit in selected literary works of Czech Baroque and Romanticism. Both sections are listed entrance passage, which deals with the development of Czech literature of the period. I believe that both of these essays are important for my work. The chapter gives the reader an idea about the environment and conditions of Baroque and Romantic literature development and who was one of its major characters. After reading these chapters, you will be able to better understand the ways that writers used for

hermit's topic. Baroque part is devoted Bridelov poetic composition, *Life of Saint Ivan, the first hermit in Bohemia*. Romantic poems dealing with Pilgrim, *the Hermit and Saint Ivan* of Karel Hynek Macha, and the ballad *Záhořovo bed* of Karel Jaromír Erben. Both halves of the work have a similar structure. I tried to connect selected themes with the context of the period and classify them into thematic subsections.

In my thesis I came to the following conclusions. Belief in God permeates the life of "Baroque" hermit from beginning to end, affects his thinking and behaviour. It is so strong that it could make "rich" person become the "pauper" and even replace the love of family, providing livelihoods and support in difficult moments. Nature, in which St. Ivan found a home, means a new stage of life, whose only goal is death which helps Ivan with physical and especially mental fusion with God. Romanticism retains some religious motives but in life of hermit "romance" the faith is playing no longer the main role, but it is the nature. The "Baroque" nature I feel just as short, transitional stage of human life. An individual is settled in for a while, but after the death he soon leaves it again. The priority for hermit's romance is not to merge with God but with nature as to merge with nature means for him to go half way towards God.

If I compare two ways of hermit's representation by K. H. Macha and K. J. Erben, then I would focus on the theme of *East and West*. The Macha's concept is linked to this theme with something new (for example with a day, life, the life events etc.). It is tuned more positively and happily. Sunset in Erben's concept symbolizes heaven and hell symbolizes the west. Heaven versus Hell mostly perceived positively. But in Erben administration the east and west have tragic character. Both represent a death and in my opinion it does not matter that once a person gets into the "better" heaven and next time into the "worst" hell. The second difference I can see in the overall conception of the hermit's characters. I perceive Mácha's hermit as a nice pious man who prays silently near his forest hermitage. This idea is supported by Macha sense of describing nature, which is characterized by its romantic characters, like the moon, stars, night, mysterious thicket, a cross decorated with flowers, etc. In comparison with Macha, Erben's hermit acts rather realistic. It is due to the traditional "erben" motives guilt and punishment. Záhoř does not take hermit's life voluntarily. It forces him to repentance, which atones for all his sins and saves before the infernal punishment. Moreover, in ballads they often use the raw elements such as murder, hell bath, crushing Devil by iron maiden, etc.

In my opinion between the periods of Baroque and Romanticism the nature of hermit does not change as a man. He is still the pious man who lives in solitude and his everyday life

is fulfilled by his prayers. Changes are perceived primarily in the contemporary sense. Each of the hermits prefers a completely different value of their lives. The priority for the Baroque is a posthumous fusion with God, for Romance the first priority is fusion with nature. God is for him in second place.



## 7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

### **Prameny:**

ERBEN, Jaromír. Karel. *Kytice*. Praha, 1988.

KOPECKÝ, Milan (ed). *Friedrich Briedel. Básnické dílo*. Praha, 1994. ISBN 80-85639-22-X.

POHORSKÝ, Miloš (ed). *Karel Hynek Mácha: Máj, básně, dramatické zlomky, dopisy*. Praha, 1986

### **Literatura:**

AMBROS, Pavel. *Atanáš: Život sv. Antonína Poustevníka*. Velehrad, 1996. ISBN 80-901-957-5-X.

ČERNÝ, Václav. *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti: Baroko a Klasicismus*. Jinočany, 2005. ISBN 80-7319-011-7.

ČERNÝ, Václav. *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti: Pseudoklasicismus, preromantismus, romantismus a realismus*. Praha, 2009. ISBN 978-80-200-1655-3.

DOUDA, Jaromír. *Autoatlas ČSSR. 7. přepracované vydání*. Praha, 1971.

FLEGL, Michal. Jihočeské působení Matěje Poustevníka. *Jihočeský sborník historický XXXV*, 1966. S. 148-142.

GABRIEL, František – PODROUŽEK, Kamil – ZAHRADNÍK, Pavel. *Skalní sídlo u Sloupu*. Praha, 2001. ISBN 80-86204-07-3.

GOFF LE, Jacques, *Středověká imaginace*. Praha, 1998. ISBN 80-7203-074-4.

HEINRICH, Benedikt. *Franz Anton Graf von Sporck: Zur kultur der Barockzeit in Böhmen*. Wien, 1923

HEYDUK, Josef. *Svatí církevního roku*. Praha, 2001. ISBN 80-7021-385-X.

HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím*. Praha, 1994. ISBN 80-85917-03-3.

HODROVÁ, Daniela a kol. *Poetika míst*. Praha, 1997. ISBN 80-86022-04-8.

HRABÁK, Josef et al. *Dějiny české literatury I: Starší česká literatura*. Praha, 1959.

HRBATA, Zdeněk – PROCHÁZKA, Martin. *Romantismus a romantismy*. Praha, 2005. ISBN 80-246-1060-4.

CHALOUPECKÝ, Václav – RYBA, Bohumil. *Středověké legendy prokopské*. Praha, 1953.

JIREČEK, Josef. Staroslovanské životy sv. Ludmily a sv. Ivana: Z pozůstalosti P. J. Šafaříka. In *Časopis českého muzea*, 1862. S. 320-321.

KAŠE, Jiří. Panství Malešic, zámek Roztěž a kaple sv. Jana Křtitele na Vysoké: poznámky ke struktuře českého dominia. In *Zprávy památkové péče*. LIV. 1994. S. 7-13.

KOLÁR, Jaroslav. *Středověké legendy o českých světcích*. Praha, 1998. ISBN 80-7106-280-4.

- KOLÁR, Jaroslav. *Václav Hájek z Libočan. Kronika česká: Výbor historického čtení*. Praha, 1981.
- KOŘÁN, Ivo. *Braunové*. Praha, 1999. ISBN 80-85770-84-9.
- KOŘÁN, Ivo. Legenda a kult sv. Ivana. In *Umění*, 35. 1987, č. 3. S. 219-237.
- KOŠŤÁL, Pavel. Poustevnictví na Blanensku. In *Sborník muzea Blansko*. Blansko, 2001. S. 19-30.
- KRATOCHVIL, Antonín. *Oheň baroka*. Brno, 1990. ISBN 80-85319-05-5.
- LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. doplněné vydání. Praha, 2006. ISBN 80-7106-308-8.
- MENCLOVÁ, Věra et al. *Slovník českých spisovatelů*. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha, 2005. ISBN 80-7277-179-5.
- NOVÁK, Arne – NOVÁK, V. Jan. *Přehledné dějiny literatury české*. 5. vydání. Brno, 1995. ISBN 80-7108-105-1.
- OTRUBA, František. *Paměti města Lysé n.L.* Lysá nad Labem, 1997. ISBN není uvedeno.
- Ottův slovník naučný*. Díl II. Praha, 1889.
- PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha, 1981.
- PROŠEK, Josef. *Kuks*. Praha, 1977.
- Příruční slovník naučný II*. Praha, 1963.
- Příruční slovník naučný IV*. Praha, 1967.
- ROYT, Jan. O poustevnictví. Zrození poustevnictví na Východě a jeho rozšíření do Evropy, In *Sv. Vintř, sv. Prokop a poustevnictví v Čechách*. Muzeum Šumavy Sušice-Národní galerie v Praze, 1995.
- SOMMER, Petr (ed.). *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha, 2006. ISBN 80-7106-790-3.
- SOMMER, Petr. *Svatý Prokop: Z počátků českého státu a církve*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7021-732-0.
- SVÁTEK, V. J. *Obrazy z kulturních dějin českých*. Díl I. Praha, 1891.
- ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha, 2002. ISBN 80-7021-569-0.
- ŠUBRT, Jiří (ed). Jeroným. *Legendy o poustevnících: Vitae eremitarum*. Praha, 2002. ISBN 80-7298-050-5.
- TOMEK, V.V. *Ze života českých poustevníků*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7207-646-8.
- Universum: Všeobecná encyklopedie*. Díl III. Praha, 2000. ISBN 80-207-1063-9.
- Universum: Všeobecná encyklopedie*. Díl I. Praha, 2000. ISBN 80-207-1061-2.
- Universum: Všeobecná encyklopedie*. Díl V. Praha, 2000. ISBN 80-207-1067-1.
- Universum: Všeobecná encyklopedie*. Díl II. Praha, 2000. ISBN 80-207-1062-0.
- Universum: Všeobecná encyklopedie*. Díl VII. Praha, 2001. ISBN 80-207-1069-8

- Universum: Všeobecná encyklopedie*. Díl VIII. Praha, 2001. ISBN 80-207-1071-X.
- VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. 2. vydání. Praha, 1995. ISBN 80-7108-123-X.
- VLAŠÍN, Štěpán et al. *Slovník literárních směrů a skupin*. 2. doplněné vydání. Praha, 1983.
- VODIČKA, Felix et al. *Dějiny české literatury II: Literatura národního obrození*. Praha, 1960.
- VOJTÍŠKOVÁ, Marie. Poustevnictví v českém baroku. In *Z českého ráje a Podkrkonoší VIII*. Bystrá nad Jizerou, 1995. S. 130-151.